

To Kvæker-Besøg i Danmark i det 19. Aarhundrede.

Af **Bjørn Kornerup.**

1.

Betragter man de mange Forsøg, der i det 18. Aarhundrede blev gjort for gennem Udspreddning af oversat Propagandalitteratur at skaffe Ørenlyd i Danmark og Norge for kvækerske Tanker¹, maa man sikkert betegne dem som væsentligt fejlslagne. Der var ingen virkelig Grobund for dem herhjemme, og paa Grund af den herskende Kirkes og Statsmyndighedernes hele afvisende Holdning var de paa Forhaand dømt til at lide Skibbrud. Hverken fra konservative eller liberale Kredse mødte »Vennernes« Samfund større Forstaaelse, og selv om den almindelige Stemning mod Aarhundredets Slutning som Følge af den ændrede Tidsaand blev en anden end i Christian VI's Dage, betød dette ikke, at man gjorde noget Forsøg paa at gaa bag de Særheder, der først og fremmest maatte falde i Øjnene hos Kvækerne, og saaledes trænge ind til en dybere Opfattelse af deres Forudsætninger og Forestillingskreds.

Først efter Overgangen til det 19. Aarhundrede mærker man en væsentlig Forandring i Opfattelsen af Kvækerne. Som en af de første, der gjorde sig til Talsmand for en positiv Vurdering, er tidligere nævnt *Joachim Junge*²,

¹) Kirkehistoriske Samlinger 6. R. VI, 216—71.

²) Kh. Saml. 6. R. VI, 269—70. — Allerede August Hennings havde dog berømmet Kvækerne for deres Tolerance (Olavides, 1779, Erläuterungen S. 129—36).

men at han ikke har staaet alene med sin Sympati, fremgaar klart nok af den Maade, hvorpaa to fremragende Udsendinge fra det engelske Kvækersamfund blev modtaget herhjemme 1821 (samt 1824) og 1841. Mærkeligt er det at se, at skønt ikke en eneste af de strenge Bestemmelser i Danske Lov, der i sin Tid var blevet anvendt mod Kvækerne, var blevet taget tilbage, mødte Kvækerrepræsentanterne nu fra officiel Side en overraskende Imødekommenhed. Selv en Mand som Frederik VI kunde nu ønske i sit Land at optage Medlemmer af det Samfund, som for hans Forgængere havde staaet som det fordærveligste af alle. Hvor langt havde dog ikke Udviklingen blot gennem en stille Undergravning af de bestaaende Rammer fjernet sig fra Christian V's og Christian VI's Dage!

2.

Før de ovennævnte Kvæker-Besøg nærmere skal omtales, vil det være rimeligt at kaste et Blik paa de — udførlige — Udtalelser om Kvækerne, som i det 19. Aarhundredes andet Aarti blev fremsat af en af Tidens mærkeligste Mænd herhjemme, *N. F. S. Grundtvig*. Som i saa meget andet stod han dog ogsaa her ene med sin Opfattelse.

Allerede i sin herostratisk berømte »Kort Begreb af Verdens Krønike«, 1812, behandler Grundtvig Kvækerne¹. Han betragter deres Opstaaen som en Reaktionsbevægelse, som »et vist Tegn paa de Lærdes Ugudelighed«, men er iøvrigt ikke blid i sin Dom over dem. Som George Fox opfattes som »en hovmodig Sværmer«, fortjener efter Grundtvigs Mening heller ikke hans Tilhængere nogen Ros som »kristelig Menighed«. Knap nok kan de bære Kristennavn, da de ikke hylder Forsoningslæren, tilside-sætter Skriften, forkaster Sakramenterne, Læreembedet

¹) Anførte Skrift S. 214—17.

m. m. Heller ikke deres Moral var uangribelig. De manglede virkelig Kærlighed og Ydmyghed. De slog sig gerne paa Købmandsskab, hvorved deres Egen nytte og Gerrighed daglig tiltog — hvor betegnende, at den første Kvæker, der anklagedes for Lovbrud, havde fileet Guldpenge! Dog vilde Grundtvig ikke helt frakende Kvækerne en vis Betydning i deres første Tid som en gavnlig Modvægt mod Statstyranniet og den anglikanske Kirkes Udvorteshed. Men det varede ikke længe. Ved det 18. Aarhundredes Begyndelse var Kvækerne ikke længere ustraffelige end sige kristelige. »Moralsløret kunde ikke skjule det stinkende Aadsel for kristelige og klarøiede Mænd«.

Lignende Udtalelser lader sig ogsaa høre i den »Udsigt over Verdens-Krøniken«, som Grundtvig udgav faa Aar senere (1817)¹. Heller ikke her sparer han paa Ukvemsord og fremstiller Kvækernes Historie og Lære med udsøgt Haan². Men han synes dog nu at ville gøre Forsøg paa at hæve sig til en mere omfattende idéhistorisk Betragtning. Kvækerne karakteriseres her som »et Slags Fornuft-Sværmere«, og de betegnes som det saakaldte oplyste Aarhundredes Forløbere, »Fornuft-Dyrkere i Indbildningen«. Derfor kastede de Vrag paa Videnskaberne, ikke fordi de frygtede, at disse skulde være farlige for Troen, men fordi de hadede dem som Fjender af deres Indbildning om det fuldkomne »indvortes Lys«. Tilmed ansaa de Videnskaben for unyttig for den daglige Livsførelse, som de efter deres verdslige Sind væsentlig henvendte paa »de meest fristende og fordeelagtigste Handteringer«. Overhovedet har de i Aarenes Løb »mere og mere søgt

¹) Anførte Skrift S. 308—15.

²) »De erkjendte ingen anden udvortes Kirke end deres egne *Legemer*, erklærede hvert Faar, selv det mindste Gimmerlam, for sin egen Hyrde, Læreembedet for en Fæled, Sacramenterne for unyttige, Søndagen og de andre Høitider for Papisterie, Videnskaberne for overflødige, eller vel endog syndige, og Aanden i hver *Kvæker* for Skriftens Dommer« (sst. S. 308).

deres Lys og Selvstændigheds Aand i Sølv og Guld, og tabt sig i den store Kræmmer-Menighed«. Endelig har de den Brøde paa Samvittigheden, at de i høj Grad har fremmet Begrebet »Tolerance«, ikke i Betydningen »christelig Sagtmodighed, Blidhed og Billighed, men Ligegyldighed for Troen og Guds Ord«. Hvor meget Grundtvig saaledes har at indvende mod Kvækerne, saa hævder han dog vedblivende, at det maa regnes dem til Gode, at Forfaldet i den samtidige engelske Statskirke og Teologi var saa stort, at det blev forstaaeligt, at en saadan Retning kunde komme frem.

Skønt Grundtvig i Aarenes Løb ændrede sin Dom over saa mange Foreteelser, fastholdt han i alt væsentligt sin principielle Vurdering af Kvækerne. Da han saaledes som ældre Mand 1861—63 holdt de Forelæsninger, der 1871 blev udgivet under Titel af »Kirke-Speil«, viser han sig stadig at have et skarpt Øje for de formentlige Skrøbeligheder ved Kvækerne, deres verdslige Begærlighed, Feighed, Trods og Selvklogskab¹. Han finder, at Kvækeriet er saa langt fra at være kristeligt, at det snarere maa kaldes antikristeligt. Men ejendommeligt er det at se, at hans Dom over »Vennernes« etiske Beskaffenhed er blevet noget mildere. Han foretrækker langt Kvækerne for Rationalisterne, som han anser dem som en Slags Forløbere for, og han vil ikke nægte dem Ros for »Sandfærdighed, Redelighed, Fredelighed, Mildhed og i det Hele Ligefremhed og Menneskelighed«.

3.

Ikke mange Aar efter at Grundtvig havde haft Lejlighed til at fremsætte sine første Udtalelser om Kvækerne, fik Danmark Besøg af en af denne Retnings ejendommelige Repræsentanter, *Thomas Shillitoe* (1754—1836). Denne

¹) Anf. Skrift S. 324—6.

Mand, der af borgerlig Stilling tilhørte Forretningsverdenen, idet han først havde været virksom i Bankfaget, siden ved Skomagerhaandværket, var 1778 blevet optaget i Kvækernes Samfund, ved hvilket han fra 1790 virkede som »Præst« (minister). 1806 trak han sig tilbage fra sit borgerlige Erhverv for helt at hellige sig Arbejdet for Kvækernes Sag, og 1821—1826 færdedes han næsten bestandig paa Rejser i den gamle og den nye Verden for at udbrede Kendskabet til kvækerske Idealer. Han fortsatte saaledes Traditionen fra George Fox' og William Penns Dage.

Særlig kæmpede Shillitoe for en strengere Iagttagelse af Søndagen og for en Højnelse af Tidens Syn paa Moralen, frem for alt med Hensyn til Ædruelighed. Overalt, hvor han kom hen, søgte han fortrinsvis at faa Adgang til Fængslerne og at komme i Forbindelse med Konger og andre fyrstelige Personer for gennem dem at skaffe kvækerske Tanker Udbredelse og Indflydelse¹.

Sine Rejseoplevelser har han skildret i en Dagbog, udgivet efter hans Død under Titel *»Journal of the life, labours, and travels of Thomas Shillitoe, in the service of the gospel of Jesus Christ«*, I—II, London 1839. I en overordentlig bred og temmelig enstonig Fremstilling indeholder denne »Journal« en detailleret Beretning om hans Besøg i en Række Lande. Den giver tillige en tydelig Forestilling om en naiv, noget selvbehagelig Personlighed, der aabenbart betragtede sig som et af Forsynet særlig udvalgt Redskab, men viser ogsaa en idealistisk Begejstring af ikke almindelig Karakter og et Vovemod, der ikke lod sig afskrække af Farer og Vanskeligheder af nogensomhelst Art fra at udføre den Gerning, han nu en Gang følte sig kaldet til. Det maa have været et ret mærkeligt, paa sin Vis imponerende Indtryk, denne Mand

¹) Indledningen til nedennævnte »Journal«. Dictionary of National Biography LII, 108. — Om Besøget i Danmark jvfr. Anna Vedde, Kvækerne og deres Indsats i den nyeste Tid, 1924, S. 117—22.

har formaaet at gøre paa sin Samtid, og der maa have været noget uimodstaaeligt over hans Personlighed og hele Fremtræden. Trods sin ringe Udrustning med Sprogkundskaaber evnede han at rejse fra Land til Land, at finde Hjælp, naar alle Sunde syntes at lukke sig, og at vinde Indgang ikke mindre i Hoffernes Sale end i Fængslernes Mørke.

Flere Afsnit af denne Rejseberetning handler om Shillitoes Besøg i Danmark (og Norge). Da hans Skildringer indeholder adskillige Træk af interessant Natur, og da de i hvert Tilfælde næppe er fyldigere benyttet i dansk Litteratur, vil der være Grund til at bringe en kortfattet Gengivelse af dem. I det følgende skal det da — med Forbigaaelse af talrige Enkeltheder, som er uden blivende Betydning — tilstræbes at fremhæve Hovedpunkterne i hans Besøg i Danmark.

4.

Efter at Thomas Shillitoe i Efteraaret 1821 havde besøgt Hamburg og Altona¹, hvor han især gjorde Propaganda for en strengere Iagttagelse af Søndagen, bl. a. ved Udbredelse af Flyveskrifter (addresses), kom han i Slutningen af November til Kiel. Her aflagde han Besøg hos Præsten *Claus Harms*, »en nidkær og, som det synes, troende Præst«, med hvem han især underholdt sig om Aands- og Ilddaaben. Han blev venligt modtaget, og Harms paa sin Side erindrede endnu en Menneskealder senere et kærnefuldt Ord, Shillitoe ved denne Lejlighed havde ladet falde². Ligeledes besøgte han Enken efter

¹) Journal I, 287 ff. — Shillitoe maa antages ogsaa at have besøgt det Hammerichske Hjem. Under 1821 hedder det i Fr. Hammerich, Et Levnetsløb (I, 96): »selv en Kvæker kom til os, dog kun på en dags tid«.

²) I, 286: »in the afternoon . . . I made a visit to pastor Harms, a zealous, and I believe, pious preacher, of the Lutheran persuasion: the necessity of the one saving baptism of the Holy Ghost and fire was pretty fully entered into: the pastor closed the subject by saying, he

den berømte Statsmand A. P. Bernstorff, den gamle ædle Grevinde *Augusta Louise f. Stolberg* (1753—1835). Han beundrede hos hende den Aandsrummelighed og Naturlighed, som ofte findes hos de højststillede i Samfundet, naar de virkelig er »paa Vej til Zion«, og fik tillige Indtrykket af en Personlighed, som var levende optaget af religiøse Spørgsmaal.

Den 2. December gik Shillitoe om Bord paa en Paketbaad og kom 24 Timer senere til København. Hans Beskrivelse af de Vanskeligheder, der mødte ham her, især fordi det næsten ikke var muligt at opdrive Folk, der kunde tale Engelsk, indeholder mange karakteristiske Træk til Belysning af Frederik VI's lidet engelskkyndige Hovedstad. Ved Hjælp af den bekendte Livlæge hos Dronningen, Etatsraad, Dr. med. *Joachim Dietrich Brandis* (1762—1845)¹ blev han indlogeret i »Hôtel Royal«², og hans Bestræbelser rettede sig nu straks mod det Maal at faa Frederik VI i Tale. Af stor Betydning i denne Henseende blev det da, at han dristede sig til uden videre

had read the addresses to Altona and Hamburg &c., and was fully satisfied in his own mind I had known something of this baptism, and expressed his earnest desire for my preservation to the end of my arduous journey«. — Hos *Harms* hedder det: »als einmal ein Quäker, Shilliton, mich besuchte und sich sagen liess, wie viel ich vor Menschen und mit Menschen zu sprechen hätte, öffentlich und auf meiner Stube, sagte er im Erstaunen darüber, mir auf die Schulter klopfend: Du sprichst ja immer, wann schweigst Du denn und hörst, was zu Dir gesprochen wird vom Geiste? — O das ist ein Wort gewesen, ich wüsste kein anderes anzugeben, das eben so stark auf mich hinsichtlich meiner Amtsverwaltungen gewirkt hätte. Ich habe in Wirksamkeit dieses seines Wortes weit mehr wie früher Einsamkeiten gemacht, um, wie Klopstock in seinem Messias sagt, mit Gott alleine zu sein« (Dr. Claus Harms Lebensbeschreibung verfasst von ihm selber, 2. Aufl., 1851, S. 169—70).

¹) I, 289: Dr. Brand's; II, 54: Dr. Brandis.

²) »Hôtel Royal« eller den saakaldte Løbels Gaard hørte til Hovedstadens anseeligste Gæstgivergaarde; det laa paa Hjørnet af Fortúnstræde og Gammelstrand (R. Christensen, Beskrivelse over Kjøbenhavn, 1821, S. 23).

at henvende sig til Grev S., d. v. s. Statsministeren, Grev *Ernst Schimmelmann* († 1831)¹. Ogsaa her mødte han stor Velvilje, og en væsentlig Fordel var det, at Schimmelmann selv kunde tale Engelsk. Han lovede at gøre sit Bedste for at skaffe Shillitoe en Audiens, men fremhævede de Vanskeligheder, der kunde være forbundet hermed: Frederik VI forstod ikke selv Engelsk, man maatte ikke beholde sin Hat paa i Kongens Nærværelse, og det vilde ikke virke anbefalende at møde saa beskedent klædt, som Shillitoe gjorde, tilmed med sin Dragt ganske plettet af en væltet Chocoladeflaske!

Takket være Grev Schimmelmanns velvillige Intercession lovede *Frederik VI* at modtage Shillitoe en nærmere fastsat Dag Kl. 11. Fuld af Ængstelse lod han sig da til den bestemte Tid føre til Slottet (Christiansborg). Meget levende beskriver han, hvorledes han her blev dybt rystet ved at se Gardisterne, otte af de højeste og største Mænd, han nogensinde havde mødt, bevæbnede og forsynede med uhyre Skindhuer og Mustascher. De saa frygtindgydende ud og betragtede ham — som han mente — med alt andet end velvillige Øjne paa Grund af hans Kendemærke som Kvæker, at beholde Hatten paa². Snart glemte han dog sin Frygt, da Grev Schimmelmann kom til Stede, ledte ham ind i Forgemakket og her forestillede ham for en Række højere Embedsmænd, hvoraf flere underholdt sig med ham paa Engelsk.

Endelig aabnede Dørene til Audiensgemakket sig. Med Hjertebanken traadte Shillitoe ind. Det kildne Ceremonialspørgsmaal med Hatten løstes med virkelig salomonisk

¹) At det er denne Mand, fremgaar klart af II, 55.

²) I, 292: »I was struck, or more properly my nerves not a little shook, at the sudden appearance of eight of the tallest, largest men I ever before saw, standing together under arms, whose enormous hair caps and mustachoes gave them a terrific appearance; their countenances also not manifesting a favourable disposition towards me, supposed in consequence of my entering the palace with my hat on«.

Visdom. Før Shillitoe skred over Kongens Dørtærskel, tog en Kammerherre Hatten af hans Hovede, og beholdt den, saa længe han var inde. Saaledes fik Kongen, hvad Kongens var, og de højere Hensyn skete dog Fyldest! Under Audiensen virkede Grev Schimmelmänn som Tolk. Frederik VI paahørte venligt Shillitoes Ord: efter en kort Indgang af religiøst Indhold gav han en Oversigt over sin Rejse og dvælede særlig ved sit Arbejde i Hamburg og Altona for Søndagsfreden og overgav Eksemplarer af sine Henvendelser om dette Spørgsmaal til Kongen. Dernæst benyttede han Lejligheden til at lægge et Ord ind for Afskaffelsen af Tallotteriet i Altona, som han ansaa for særdeles fordærveligt for de fattige. For at raade Bod paa det Tab, Statskassen vilde lide ved Lotteriets Op-hævelse, kunde man jo lægge en Skat paa de velhavende! Efter at have takket for den Naade, der var blevet ham vist, trak Shillitoe sig tilbage. Selv overvældede Taarerne ham, og ogsaa baade Kongen og Schimmelmänn syntes bevægede. Kongen tog Afsked med ham »in a respectful manner«.

I de følgende Dage arbejdede han under mange Besvær-ligheder videre med sine Planer om at komme til Norge. I den Anledning besøgte han »Professor Müller«, formodentlig Kirkehistorikeren *Jens Møller*, der gav ham en Liste over Personer i Christiania, der kunde være ham til Nytte. Han føjede til: »there is that about you, that will be a sufficient introduction for you anywhere«.

Imidlertid blev Shillitoe mere og mere optaget af den Tanke, at han ikke burde forlade den danske Hovedstad uden at have haft Foretræde hos Dronningen *Marie Sophie Frederikke*. Takket være Dr. Brandis' velvillige Mellem-komst lykkedes ogsaa dette. Han blev ført til Palæet, og atter her forfærdedes han ved at se de kæmpestore Gardister. En af dem betragtede ham »with great bitterness in his countenance« og mumlede ildevarslenende Ord. I Forværelset talte han med flere af Hofdamerne og senere med en af Prinsesserne — en yndig ung Dame, udmærket

ved Jævnhed og Naturlighed¹. Da Dronningen ikke kunde modtage ham med det samme, blev Audiensen udsat til om Aftenen, og Shillitoe forlod Palæet, paa ny rædselslagen over den bistert udseende Gardist.

Da Shillitoe indfandt sig igen om Aftenen, havde han først en længere Samtale med en af Hofdamerne, der var blevet stærkt grebet af hans Bemærkninger samme Formiddag². Blandt andet talte de nu om, hvorfor den almindelige religiøse Tilstand stod saa lavt paa Kontinentet. Shillitoe tilskrev det Gejstligheden (the laxity of the clergy), og Hofdamen sluttede sig ganske dertil, idet hun især fremhævede det uheldige i, at saa mange Præster førte et friere Liv end før, gik i Teateret og deltog i Selskabelighed. Hvordan kunde en Mand, der kom lige fra en Teaterforestilling eller en Balsal, være i den rette Sindsstemning til at trøste syge?

Dronningen viste sig meget elskværdig, gav Shillitoe Haanden og forsikrede, at Kongen havde været glad ved hans Besøg. Grev Schimmelmänn optraadte ogsaa her som Tolk og gav Shillitoe Indtryk af, at Dronningen omfattede ham med Velvilje. Blandt andet udtrykte hun Taknemmelighed i Anledning af Shillitoes Tilbud om at ville sende hende nogle kvækerske Skrifter³.

¹) Formentlig Arveprinsesse Caroline († 1881). Ogsaa Prinsesse Vilhelmine Marie († 1891) synes han at have truffet (I, 298).

²) Der er sikkert Tale om Dronningens Kammerfrøken, Frøken Frederikke Amalie Marie Hedevig von der Maase, der døde 9. Februar 1823. Jvfr. II, 55—6.

³) Det kgl. Biblioteks Eksemplar af Christopher Meidels Oversættelse af R. Barclays Apologi, 1738, bærer følgende haandskrevne Tilskrift paa Titelbladet: »To the King of Denmark respectfully presented by Thomas Shillitoe«. — I Det kgl. Bibliotek findes ligeledes et Eksemplar af Thomas Shillitoes eget Skrift »Udvikling af de Grundsætninger og Forskrifter, som iagttages og følges af det religiøse Samfund af Venner, — almindelig kjendt under Navn af Qvækere — som boe i Christiania og i og ved Stavanger«, Christiania 1818 (36 S.) med følgende egenhændige Dedikation: »Thomas Shillitoe request the King will please aught of this Pamphlet as a token of his love and Esteem«.

Før Shillitoe forlod København, affattede han den 7. December en lang Skrivelse til dem af Hofdamerne, som han havde truffet¹. I en meget ordrig Stil lagde han dem paa Sinde altid at staa fast og lade Gud tage Bolig i deres Hjerter. Mere interessant var det Budskab, som Dr. Brandis kunde bringe ham fra Frederik VI. I en privat Samtale havde Kongen udtalt Ønsket om, at nogle af Kvækernes Samfund (the right sort of Quakers) vilde bosætte sig i Danmark. Han vilde da gøre alt, hvad han formaaede, for at lette deres Kaar. Dog vilde han finde det bedst, om de slog sig ned i Kolonier, især paa Krongodser i Jylland. Vilde de derimod bosætte sig spredt blandt den øvrige Befolkning, kunde det vække Uro og Misundelse, naar Kvækerne af Hensyn til deres Samvittighed blev fritaget for at lyde forskellige Love, f. Eks. med Hensyn til Militærtjeneste. Kongen bad Shillitoe med Dr. Brandis som Mellemand at søge at skaffe engelske Kvækere til Landet².

Efter mange Besværligheder kunde Shillitoe endelig forlade København. I Mørke og Kulde tog han paa en aaben Vogn til Helsingør og herfra i en lille Baad til Helsingborg. I Begyndelsen af det nye Aar (1822) naaede han Christiania. Fra dette Ophold maa det være tilstrækkeligt at gøre opmærksom paa, at han besøgte Byens Biskop, *F. J. Bech* († 1822), der udtalte sig med Sympati om hans Arbejde for at faa Helligdagslovgivningen haandhævet med større Strenghed³. Videre havde han en lang og ret bevæget Forhandling med en teologisk Professor

¹) Aftrykt in extenso I, 300—1.

²) I, 302: »But should they incline to settle as a colony, he [s: the king] had a large track of country in Jutland at his own disposal, good land and good air, which could be purchased at a very low price, where, without exposing themselves to difficulty, with respect to their scruples of conscience, they might be able to live in quiet: so much I was requested to transmit to my friends in England, and I was to refer to the doctor for further information, if necessary«.

³) I, 315, 334—5.

(uden Tvivl *Stener Johannes Stenersen* († 1835)), der viste sig som en erklæret Fjende af Kvækerne og deres Principer¹. Mere behagelig var derimod hans Samtale med den anden teologiske Professor *Svend Borchmann Hersleb* († 1836), »a very liberalminded man«².

Det mærkeligste Besøg, Shillitoe havde Lejlighed til at aflægge i Norge, var dog hos *Hans Nielsen Hauge*, der udførligt fortalte ham om sit Livs Gang og sin Lidelseshistorie. Deres Samtale forløb venskabeligt, skønt Shillitoe foreholdt ham det urigtige i efter at have gennemgaaet saa meget for sin Kamp mod det vantro Præsteskab at ende som Medhjælper for en Præst i det Sogn (Aker), han boede i. »At our parting he manifested an affectionate disposition; and I returned home, mourning the dark and dismal spot he appeared to be in, craving that by others' harms I might be warned.«³

5.

Et Par Aar gik hen, før end Thomas Shillitoe igen drog ud paa en af sine lange Rejser⁴. Denne Gang agtede han sig til St. Petersborg, men opholdt sig først nogen Tid i Tyskland. I August 1824 kom han paa ny til Kiel, hvor han atter hilste paa den gamle Grevinde *Bernstorff*, der glædede sig over at leve i tilbagetrukken Ro efter Hoflivets Tummel i tidligere Dage. Den 26. August gik

¹) I, 316: »the dark, bewildered state of his mind was sorrowfully obvious, from the replies which he made on this and other important subjects; evincing a more determined prejudice against our religious Society and its principles, than I ever before had met with«.

²) I, 316—18.

³) I, 322—23. — Om Hauge just var »Medhjælper« hos en Præst, er tvivlsomt, men han stod i venskabelig Forbindelse med Stedets Sognepræst (A. C. Bang, *Hans Nielsen Hauge og hans Samtid*, 1910, S. 430).

⁴) Beretningen om Opholdet i Danmark 1824 findes i *Journal II*, 51--70.

Shillitoe om Bord paa Paketbaaden til København. Om Bord havde han Held til at stifte et Par Bekendtskaber, der skulde blive ham til megen Nytte i Hovedstaden. Det ene var Københavns Kommandant »Count Shoolburgh« (Generalmajor *Georg Ludvig Rigs greve von der Schulenburg*, 1755—1828), det andet hans Nevø, den senere saa bekendte Diplomat, Baron *Friedrich von Pechlin* († 1863). Begge viste ham megen Artighed.

Ankommet til København opsøgte han igen sin gamle Ven Dr. *Brandis*, ved hvis Hjælp han kom i Forbindelse med »Kronprinsessen«, d. v. s. Prinsesse *Caroline* (1793—1881). Han tog ud til »Fredericksburgh« (Frederiksberg), traf Prinsessen, der imidlertid ikke kunde tale Engelsk med ham, og maatte derfor uden større Udbytte køre tilbage til Dr. *Brandis*. Imidlertid blev der snart efter sendt Bud efter ham, og han blev indbudt til en Familie, der havde Prinsessen til Gæst. Han blev trakteret med Chocolate og Kager i Haven og fik senere Lejlighed til at overrække Prinsessen nogle af de Skrifter, han havde ført med sig.

Baron Pechlin førte ham senere til Kongens Bibliotek, hvor Bibliotekaren maatte beklage, at Biblioteket var saa ringe forsynet med Kvæker-Litteratur¹. Samme Aften opsøgte han sin Velynder Grev *Ernst Schimmelmann* og skænkede ogsaa ham nogle Bøger. Greven modtog ham forekommende som før (with his usual affability). Han udtrykte sin Glæde over at gense Shillitoe, men underholdt sig iøvrigt mest med ham om den store Sorg, han og Hoffet havde oplevet ved Dronningens Kammerfrøken, Frøken *v. d. Maases* Død. Hun havde udmærket sig ved

¹) II, 55: »I found a shelf set apart for books printed by our religious Society, and regretted to see it so barely supplied, not more than four books, which when all were put together, would not make a volume larger than the Apology. The librarian regretted they had not a better supply of Friends' books, which he thought would be read: I therefore furnished him with such books as my means afforded.«

et religiøst Sindelag og med den største Taalmodighed baaret ubeskriveligt tunge Lidelser, før hun gik bort. Ofte havde hun talt om Shillitoe, idet hun sympatiserede mere og mere med de religiøse Anskuelser, han ved sit forrige Besøg havde udviklet for hende¹.

Medens Shillitoe traf videre Forberedelser til sin Rejse til Rusland, opdagede han Søndag Formiddag (29. August), da han gik forbi Det kgl. Teater, at forskellige Haandværkere var beskæftiget der for at forberede den Forestilling, som skulde finde Sted om Aftenen. Dette Syn fyldte ham med Forfærdelse, og han følte det nu som sin Opgave at forelægge Sagen for Kongen. Efter nøje at have gennemtænkt Spørgsmaalet besluttede han at søge Audiens hos Frederik VI og selv overlevere ham en Fremstilling af sine Tanker. Han greb Pennen og skrev et Brev til Kongen. Efter at have skildret sin Rejses Gang fulgte følgende ikke synderlig klare Henvendelse:

A fear continues to attend my mind, that the judgments of a great and terrible God, may again manifest themselves on the Continent of Europe, in a very different way and manner to what has been experienced heretofore; for notwithstanding the slaughter and bloodshed that then took place, and the distress which the different nations were in many ways exposed to, tending to humble the stout-hearted amongst the people; yet time may prove, notwithstanding all that such had to endure, it was but the beginning of sorrows, to that which may yet be in reserve; without there is, through Divine aid, more of a willingness manifested on the part of the people, than has as yet appeared, to be found walking more consistently with the doctrines and precepts of the gospel of Christ Jesus

¹) II, 55—6, jvfr. S. 54. Ogsaa Dr. Brandis forsikrede, »that her sickness and closing moments had had an awakening effect on many about the court«. — Schimmelmänn skrev et fransk Digt ved hendes Død, jvfr. Efterladte Papirer fra den Reventlow'ske Familiekreds, udg. af Louis Bobé, V, 175, 227. Oehlenschlägers Poetiske Skrifter, udg. af F. L. Liebenberg, XXI, 18—19. Samme, Samlinger til Schack Staffeldts Levnet II, 440. C. Hauch, Minder fra min Barndom og min Ungdom S. 253, 255. Portræt i Danmarks Adels Aarbog XXX, 397.

our Lord. And should the Almighty see meet, because of the impenitence, and rebellious disposition of mind, which so evidently prevails over too many of all ranks amongst the people, to suffer others of his yet more terrible messengers to enter again the borders of this Continent, the pestilence¹, or famine, or even both of these messengers of woe; with what confidence can the people be able to approach his Divine Majesty for support under their afflictions, or to supplicate that his allpowerful arm may again be stayed.

Are not those who have it in their power to remove such temptations out of the way of the unwary and inexperienced youth, loudly called upon to do their very utmost toward the effecting of it? inasmuch as I believe, so long as these temptations to do evil remain, those who have the power invested in them to remove them, and are not thus engaged to do their very best towards it being brought to pass, are placing themselves in an awfully responsible situation, by making themselves parties in the sight of Almighty God, to all the evil consequences that may follow their continuance. Feeling, as I do, such a lively interest in thy present and eternal welfare, O king, and for every branch of thy family and every one of thy subjects, accompanied with earnest desires that Denmark may for the future be found setting an example of righteousness to the Continent of Europe, and hereby become exalted in the Divine estimation, and in the estimation of surrounding nations, I trust, if I may seem to have expressed my feelings on these important subjects a little warmly, thy kindness of disposition, O king! will, I believe, give me credit for my assuring thee, it proceeds from an apprehension of religious duty, and from that true love and affection which have so frequently glowed in my heart towards thee; craving, as I often have done when at my own home, that the greatest and choicest of all blessings, a double portion of the good Spirit of God and our Lord and Saviour Jesus Christ, may more and more descend and continue to rest upon thee and all thy counsellors, in the conducting of these and all other matters relative to the well ordering of thy dominions; which continues to be the fervent prayer of my soul.

I remain, with all due respect,

Thomas Shillitoe.

¹) [It will not be forgotten, that a few years after this period the cholera spread its fearful ravages over Europe, &c.]

Det store Spørgsmaal var nu, hvorledes han skulde faa dette Brev overgivet i Kongens egne Hænder. Ved Baron Pechlins Mellemløst lykkedes det ham imidlertid at faa Løfte om først at blive modtaget af »Kronprinsen« (Arveprins *Ferdinand*) og dernæst af Prinsesse Caroline Amalie. Arveprinsen viste ham stor Venlighed og tilraadede ham at søge at faa Kongens Datter, Prinsesse Caroline til at viderebefordre Brevet. Prinsesse *Caroline Amalie*, som derpaa tog imod ham paa Sorgenfri, viste sig særdeles naadig mod ham. Ikke blot blev han igen trakteret med Chokolade, men Prinsessen underholdt sig levende med ham om religiøse Spørgsmaal, navnlig om Søndagens Misbrug. En stor Lettelse for Konversationen var det, at Prinsessen selv talte Engelsk, ligesom ogsaa at hun paa sin Rejse i England havde haft Lejlighed til at træffe sammen med flere Kvækere. Med stor Elskværdighed lovede hun at bevæge »Kronprinsessen« (Prinsesse Caroline) til at overlevere Shillitoes Brev til Kongen. Til Slut forærede Shillitoe hende et Eksempplar af *Hugh Turford, Grounds of a Holy Life*¹.

Shillitoe gik nu hjem og renskrev paa ny sit Brev. Første Gang, han havde skrevet det, havde han været saa nervøs, at det flere Steder var blevet næsten ulæseligt. Efter en daarlig, delvis søvnløs Nat drog han tidligt næste Dag (den 1. September) til Frederiksberg. Den lange Vandring derud, tilmed i trist Graavejr, var ikke opmuntrende. Han led haarde Sjælekvaler og fandt kun Trøst ved at kaste al sin Sorg paa Gud. Længe spadserede han rundt i Slotsparken, indtil han af en Lakaj blev ført op til Prinsesse Caroline. Meget naadigt lovede hun at besørge Brevet overleveret til Kongen og underholdt sig derpaa en Stund med ham ved Hjælp af en Tolk.

¹) *Hugh Turford* († 1713), kvækersk Skolemester i Bristol. »*The Grounds*«, første Gang trykt i 1702, er et klassisk Værk i den kvietistisk prægede Kvæker-Litteratur (Rufus M. Jones, *The later periods of Quakerism*, I, 61—2).

Med lettet Hjerte vendte Shillitoe tilbage til sit Hotel.

Samme Dag gjorde han Visit hos Biskoppen (Dr. *Fr. Münter*), men da denne ikke talte Engelsk, undskyldte Shillitoe, at han maaske ikke kom igen. Det var vistnok ved denne Lejlighed¹, at Shillitoe gjorde Rede for sit Syn paa Helligdagsarbejde og betoned, at hvis Gejstligheden var villig til med Troskab at gøre en Indsats for at faa dette Onde hævet, vilde dens Indflydelse alene sandsynligvis være af stor Betydning i denne Henseende. Shillitoe foreholdt sluttelig Biskoppen, hvor fornødent det var, at ogsaa han gjorde sin alvorlige Indsats paa dette Omraade. Efter Shillitoes Skildring synes Münter taalmodigt at have hørt paa ham og forsikret at ville gøre, hvad han formaaede for at raade Bod paa de Misbrug, der gik i Svang².

Foruden den her omtalte Sag var der en anden, som optog Shillitoe stærkt. Som overalt ønskede han at faa Adgang til Fængslerne og tale til Fangerne. Her blev det ham til stor Hjælp, at han havde truffet Københavns Kommandant, Grev v. d. Schulenburg. Desuden blev han støttet af Baron Pechlin, Dr. Brandis og »Dr. Forchhamre«, aabenbart Geologen, Dr. *Johan Georg Forchhammer* († 1865). Først besøgte Shillitoe med en Tolk Byens Tugthus (»Jugshuset«). Han beskriver i sin Dagbog dets Indretning og fortæller, hvorledes han først gik rundt i Mandsfængslet, talte til Fangerne og gav dem alle Haanden, da han tog Afsked. Ogsaa Kvindefængslet besøgte han. Under hans Tale var Kvinderne opløst i Taarer (broken in tears). En gammel Kone greb hans Haand saa fast, at han kun med stor Vanskelighed kunde slippe løs igen. Derpaa fulgte et Besøg i Stokhuset³. Shillitoe blev her stærkt

¹) II, 62, 64. Shillitoes Kronologi ved Omtalen af Besøget hos Biskoppen synes vaklende.

²) Fr. Münter har intet bemærket om dette Besøg i sin Dagbog (Aar-bog) for 1824 (Ny kgl. Saml., 8°, 387^{ee}).

³) Tugt- og Forbedringshuset laa paa Christianshavn, Stokhuset ved Ostervold (Fr. Thaarup, Vejviser i Kjøbenhavn, 1829, S. 60, 55).

grebet af Synet af de mange Fanger (Slaver) i Lænker. Under militær Bevogtning samledes alle Fangerne i Gaarden, for at Shillitoe kunde tale til dem. Gribende var den knugende Taushed, der herskede — det var som at være til Stede ved en Kvæker-Begravelse¹. Ogsaa Stokhusfangerne blev bevægede af hans Ord. Da Mængden var saa stor, var det ham ikke muligt at give hver enkelt Haanden til Farvel, en Undladelse, der senere fyldte ham med meget Samvittighedsnag. Efter at have taget Afsked med Forstanderen for Fængslet og foræret ham et Eksempplar af »Thoughts on the Importance of Religion«² forlod Shillitoe København. Den 3. September 1824 drog han til Helsingør og herfra til Rusland.

6.

En temmelig lang Aarrække var forløbet efter Thomas Shillitoes sidste Ophold i Danmark. Da fik Landet igen officielt Besøg fra »Vennernes Samfund«, idet den berømte *Elizabeth Fry* og hendes Broder *Joseph John Gurney* 1841 kom til København. Begge var af et større Format end Thomas Shillitoe, og medens hans Besøg var forløbet uden at efterlade sig paaviselige Spor, førte Elizabeth Fry's og hendes Broders Intervention til positive Resultater af Varighed. Der vil da være god Grund til at dvæle nærmere ved dette Besøg, saa meget mere som det bragte et frisk Pust med sig fra Europa ind i 1840'ernes danske Kirkeliv, som var temmelig indestængt i national Henseende eller ensidigt orienteret mod Tyskland.

Tilmed er det saa heldigt, at der foreligger et fyldigt Kildemateriale til at belyse det her nævnte Kvækerbesøg.

¹) II, 67: »the quietness that soon took place, was such that had it not been for the objects before me, I might have supposed I was standing beside the grave of a Friend«.

²) Udgivet 1808 af den kvækerske Filantropist William Allen (1770—1843).

Foruden en Række officielle Akter og Breve, særlig i Kongehusarkivet¹, findes der samtidige Breve (i Dagbogsform) baade fra Elizabeth Fry og hendes Broder. Desuden har en Niece af dem *Elizabeth Sheppard Gurney* (1817—1903), siden gift med den preussiske Minister i England Baron Ernst Bunsen († 1903), og som ledsagede Sødskendeparret paa Rejsen 1840—41, gjort tilsvarende Dagbogsoptegnelser, som paa interessant Maade supplerer de øvrige Meddelelser². Alle tre Rækker Optegnelser indeholder ogsaa adskillige Iagttagelser og Bemærkninger, der er værdifulde i kulturhistorisk Henseende. Hertil kommer enkelte andre spredte Kilder, som skal blive anført paa deres Sted.

Elizabeth Fry (1780—1845), en Datter af den rige Bankmand John Gurney til Earlham, blev 1800 gift med Storkøbmanden og Kvækeren Joseph Fry i London og sluttede sig nu selv til Kvækersamfundet. Fra Barnsben havde hun næret en levende Interesse for Fangernes Forhold i Fængslerne, og fra 1813 tog hun et systematisk Arbejde op for at forbedre disse, særlig i Newgate-Fængslet. Snart efter begyndte hun at drage rundt paa lange Rejser i Europa for af Selvsyn at lære Fængslernes Tilstand

¹) I Kong Christian VIII's Arkiv. Benyttet med Hans Majestæt Kong Frederik IX's allerhøjeste Tilladelse.

²) A Memoir of Elizabeth Fry. By her daughter Mrs. Francis Cresswell, London 1883, S. 280—85 (citeres: *E. Fry*. — Er en forkortet Udgave af: Memoir of the Life of Elizabeth Fry, with extracts from her Journal and letters. Edited by two of her daughters, 1—2, 2. ed., London 1848, som ikke findes i Det kgl. Bibliotek, men i Universitetsbiblioteket i Oslo. Afsnittet om Københavnsbesøget 1841 II, 399—403 er identisk med det tilsvarende Afsnit i den mindre Udgave). — Memoirs of Joseph John Gurney; with Selections from his Journal and Correspondence. Edited by Joseph Bevan Braithwaite, 1—2, London 1854 (citeres: *J. Gurney*; om Københavnsbesøget II, 276—82). — Elizabeth Fry's Journeys on the Continent 1840—1841. From a diary kept by her niece Elizabeth Gurney. Edited, with an introduction, by R. Brimley Johnson, London 1931 (citeres: *E. Gurney*). Jvfr. Anna Vedde, Elisabeth Fry, 1916, S. 113 ff.

at kende og for overalt at tale Fangernes Sag. Navnlig var hun ivrig for at stifte Fængselsselskaber for derigennem at organisere et frivilligt Hjælpearbejde. 1840 foretog hun saaledes en Rejse til Belgien, Holland og Tyskland og havde ogsaa i Sinde at komme til Danmark¹.

Bevaret er endnu et Brev, skrevet i Berlin den 17. April 1840², til Dronning Caroline Amalie, der som Kronprinsesse havde besøgt Elizabeth Fry i hendes Hjem Plashet. Hun gratulerer i dette Brev Dronningen til hendes Tronbestigelse og minder hende om det store Ansvar, hun har som Kongens kristne Medhjælperinde, idet hun fremhæver, at der i saa Henseende paahviler det blide kvindelige Køn en særlig Opgave. Mrs. Fry havde ogsaa følt stærk Trang til just i dette Aar at besøge Danmark, men Besøget maatte udsættes og fandt først Sted 1841.

I det citerede Brev nævnede Elizabeth Fry tillige, at hun haabede Dronningens Virksomhed vilde faa Betydning for de danske Kolonier i Vestindien. Hun sigtede hermed til Spørgsmaalet om Neger-slavernes endelige Frigørelse, hvorom hun netop havde modtaget en Del Breve fra sin Broder, paa Grundlag af hvilke hun ønskede at tilsende Dronningen en Beretning. Denne Broder, *Joseph John Gurney* (1788—1847), havde den Gang i længere Tid opholdt sig i Vestindien og udgav siden en interessant Bog om sine Indtryk derfra: »A winter in the West Indies, described in familiar letters«, London 1840. Siden 1818, da han var blevet »minister« i Kvækersamfundet, havde han viet sine bedste Kræfter til Kamp for en Række sociale Fremskridt, og medens hans Søster fortrinsvis vilde reformere Fængselsforholdene, tog han bestandig til Orde for Slavernes Frigørelse³. Det blev ogsaa Tilfældet

¹) Om Elizabeth Fry se de S. 127 Note 2 nævnte Skrifter. Rufus M. Jones, *The later periods of Quakerism*, II, 350--67, passim.

²) E. Gurney S. 62—4.

³) Om J. J. Gurney se de S. 127 Note 2 nævnte Skrifter. Rufus M. Jones, *The later periods of Quakerism*, II, 492—505, passim.

Fig. 1. Mrs. Elizabeth Fry.

Fig. 2. Mrs. Elizabeth Fry og Ledsagere betragter Udsigten fra Frederiksberg Bakke
(Tegning af Elizabeth Gurney, Diary ad p. 158).

under hans Besøg i Danmark. Heller ikke denne Side af det berømte Sødskendepars Virksomhed skal forbigaaes i det følgende. Staar den end i noget fjernere Forbindelse med dansk Kirkehistorie, fortjener den dog at behandles som et Bidrag til Belysning af det historiske Danmark, hvis enkelte Dele ikke bør glemmes af en senere Tids Forskning. Da Gurneys Kamp tillige i sin dybeste Grund var bestemt ud fra hans alvorlige religiøse Syn, vil det næppe være urimeligt just i et kirkehistorisk Tidsskrift at henvende Opmærksomheden paa den.

7.

Efter et Besøg i Holland kom Elizabeth Fry, hendes Broder og to Niecer den 21. August 1841 fra Hamburg til Kiel. Ligesom Thomas Shillitoe i sin Tid aflagde ogsaa de Besøg hos den nu saa berømte *Claus Harms*, der — til Trods for, at han kun kunde tale Tysk — gjorde et stærkt Indtryk paa dem. Kl. 7 om Aftenen gik de om Bord paa Damperen »Christian VIII« og sejlede til København. J. J. Gurney noterer sig med Begejstring det skønne Syn af Møens Klinte, de brudte Kalkskrænter, øverst kronede med Træer. De mindede ham om Haitis Kyster.

Paa Københavns Toldbod blev Selskabet den 22. August modtaget af den bekendte engelske Legationssekretær *Peter Browne*, »a very agreeable Christian gentleman«. De fik straks at vide, at Dronning Caroline Amalie havde reserveret Værelser til dem i det standsmæssige »Hôtel Royal« og vilde have dem betragtet som sine Gæster, men Gurney fandt det mest passende selv at udrede Omkostningerne ved Opholdet. Aftenen tilbragte de sammen med Peter Browne og en interessant ung Præst »Roerdam«, aabenbart Dronningens nære Medarbejder, *Peter Rørdam* († 1883), der just blev ordineret den 25. August.

Iøvrigt gjorde København et paafaldende gammeldags

Indtryk paa Englænderne. Mrs. Fry siger, at Hotellet mindede om et første Klasses engelsk Hotel for 100 Aar siden¹, og den unge Niece fandt, at Byen havde et forunderligt øde og sammenfaldet Udseende. Sikkert havde det i sin Tid været en meget smuk By, men nu var alt ved at synke i Grus². Kun sørgeligt at tænke paa, at det var Englænderne selv, der i saa høj Grad bar Skylden for den ruinagtige Tilstand — intet Under da, at det danske Folk hadede dem!

Efter at være blevet gjort bekendt med den engelske Minister Sir *Henry Winn* og den store Handelsmand *George Ryan* († 1861), »a liberal slaveholder«, blev de den næste Formiddag — den 23. August — hentet i Dronningens egen Vogn. Da Peter Browne netop selv maatte rejse til Sverige, indførte hans Hustru, Fru *Katherine Browne*, dem paa Slottet, hvor der foruden Dronningen var til Stede to Hofdamer og den reformerte Præst *Jean-Antoine Raffard*. De engelske Gæster blev i høj Grad indtaget af Dronningens Skønhed, af hendes majestætiske Holdning og elskværdigt forekommende Væsen³. Ogsaa Caroline Amalie udtrykte sin Glæde ved at se dem igen.

¹) Betegnende i saa Henseende er det sikkert ogsaa, hvad Niesen et Sted beretter: »Uncle now and then gets a little nervous because the fleas bite him, or Aunt has poor nights because the Blankets & Sheets are not wide enough to cover here« (E. Gurney S. 161).

²) »As to Copenhagen I cannot tell you what it is like being totally unlike any other place we have seen. It seems entirely falling into ruin. Desolate enough . . . The tumbledown effect is quite sad every thing appears in decadence yet there is much that remains that shows that it has been a fine town and to make us English ashamed of ourselves« (E. Gurney S. 156, 158).

³) »She certainly is a most delightful woman, as well as a truly Christian and devoted character: she is also lovely in person, and quite the Queen in appearance« (E. Fry S. 280—1). »I have seldom seen a more pleasing woman, forty-five years of age, dignified in her appearance, but at the same time kind and warm hearted« (J. Gurney S. 277). »I never saw any one look more like a Queen. A fine commanding figure and carriage but as gracious as possible« (E. Gurney S. 158—9).

Efter Visiten paa Slottet blev de i Dronningens Vogn kørt hen til Asylskolen, Caroline Amalies Yndlingsstiftelse, hvor det var en stor Oplevelse at se Dronningen i Børnenes Kreds og at høre hende oversætte, hvad Elizabeth Fry sagde til dem. — Eftermiddagen blev tilbragt paa Hotellet, hvor man sysselsatte sig med Udarbejdelsen af en længere Henvendelse til Kongen vedrørende Fængselsvæsenet, Negerslaveriet og Religionsfrihedsproblemet. Ogsaa den unge Miss Gurney blev taget i Beslag. Hun maatte excerptere et Værk af d'Aubigny¹ for at kunne fremdrage Luthers Tanker om religiøs Tolerance.

Den tredie Dag (den 24. August) var en alvorlig Arbejdsdag, helt helliget Fængselsbesøg. Ledsaget af Katherine Browne, to Embedsmænd² og Julius Schiested [*Sehested*]³, der trofast hjalp dem som Tolk, besøgte de først Domhuset, hvor Arrestanterne havde Ophold. Det var en højst ubehagelig Oplevelse at gøre sig bekendt med dette Sted. J. J. Gurney bemærkede sig et rædselsfuldt Fangehul og frygtindgydende Pidske. Desuden havde han Øjet aabent for adskillige Mangler ved hele Indretningen⁴. Særlig uhel-

¹) Der sigtes formentlig til det bekendte Værk af den schweitziske Kirkehistoriker og reformerte Præst Jean-Henri Merle d'Aubigné (1794—1872) »Histoire de la Réformation du XVIe siècle«, 1835.

²) J. J. Gurney nævner »Von Usten, a leading man of the police, and Federsen, a Government Inspector« (S. 277). Der sigtes aabenbart til den konstituerede Politidirektør, Justitsraad J. D. v. Osten og til Kancelliraad Fr. Feddersen, bekendt for sine sociale Interesser.

³) Julius Rammel Gyldenstjerne Sehested (1806—79), surnummerær Fuldmægtig ved Guvernementet i Ostindien.

⁴) Om Besøget i Arresten meddeler »Fædrelandet« 1841 Nr. 620 følgende: »Et lidet Træk af den Blidhed, forbunden med passende Værdighed og Rolighed, som saa høiligen udmærker Madam Frys Charakter, og som hun ogsaa ved dette hendes første Besøg i de danske Arrester gav Bevis paa, troe vi det ikke upassende herved at meddele. Ved hendes Indtrædelse i en Arrest, hvor der fandtes en Deel qvindelige Arrestanter, loe disse Fruentimmer ad hende, rimeligvis paa Grund af den Dragt, hun bærer som Qvækerinde, men uden i mindste Maade at stødes herover, bad hun blot den medfølgende Tolk at sige dem, at

digt syntes baade han og Elizabeth Fry, at det var, at der ganske manglede Lejlighed til religiøs Paavirkning. Man saa ingen Bibler eller Andagtsbøger, kun hos en fattig Jøde fandtes en hebraisk Bønnebog.

En særlig interessant Oplevelse var det, at de i den bedre Del af Domhuset blev stillet Ansigt til Ansigt med de to Førere for Baptisterne i Danmark, Brødrene *Adolph* og *Peder Mønster*, der gjorde et meget tiltalende Indtryk paa dem. Peder Mønster kaldes af Gurney »a very superior person«, og med ham kunde han underholde sig lidt paa Tysk. Ogsaa Elizabeth Fry har bevidnet, at hun følte sig dybt grebet af Sorg over den kirkelige Intolerance, som her saa tydeligt gjorde sig gældende ved Fængslingen af Baptistførerne. Hun mente, at Manglen paa Tolerance havde en meget forfladigende (flattening) Indflydelse paa det religiøse Liv, hvad der traadte stærkere for Dagen her end i de romersk-katolske Lande.

Efter Frokost indfandt Selskabet sig i Stokhuset, hvor Livsfangerne — »Slaverne« — holdtes i Lænker. Baade Mrs. Fry og Broderen fik Lov til at tale til Fangerne, og Julius Sehested oversatte deres Ord. Trods de mange Aar, der var gaaet siden Thomas Shillitoes Besøg, var Erindringen om det endnu ikke uddød. Dagen i Forvejen havde Sødskendeparret ejendommeligt nok skrevet til den gamle Kvæker-Fjende *N. F. S. Grundtvig* og i Tillid til en Udtalelse af Raffard bedt ham ledsage dem paa deres

hun følte den mest levende Deltagelse for dem, og at hun var kommen til Danmark ene for deres og andre lignende ulykkelige Væseners Skyld, hvis Vel fremfor Alt laa hende paa Hjerte. Virkningen af disse for Arrestantinderne oversatte og for dem vistnok uvante Ord var i Sandhed mærkelig; thi Latteren standsede øieblikkelig og afløstes af den mest øiensynlige Velvillie, saa at endog Enkelte af dem ved Madam Frys Bortgang af Arresten med dyb Rørelse, ja med Taarer i Øinene, sagde hende Farvel«. — Ogsaa »Berlingske Tidende« (1841 Nr. 201) ved at berette mærkelige Træk om hendes Optræden i Arresten.

Fængselsbesøg¹. Af J. Gurneys Optegnelser fremgaar det, at Grundtvig virkelig har efterkommet denne Opfordring, og ogsaa han tog Ordet i Stokhuset. Det gjorde et stærkt Indtryk at høre ham tale. Skønt de ikke kunde forstaa hans Ord, havde de Følelsen af at staa over for en Aands-personlighed, fyldt af »Salvelse«².

Den 25. August anvendtes Formiddagen til Besøg i Tugthuset og i Kastellet. Vistnok denne Dags Aften var de til Middag hos den engelske Gesandt, Sir Henry Winn,

¹) Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, udgivne af Georg Christensen og Stener Grundtvig, II, 339. — Dronningen havde ogsaa i et Brev anmodet Grundtvig om at bistaa Mrs. Fry (H. Rosendal, Dronning Karoline Amalie, 1915, S. 90—1. Anna Vedde, Elisabeth Fry, 1916, S. 116. Brevet er nu forgæves eftersøgt i Grundtvig-Arkivet i Det kgl. Bibliotek). Grundtvig var fra 1839 interesseret i Kampen for Neger-slaveriets Ophævelse og stod paa dette Omraade i Samarbejde med det kvækersk prægede British and Foreign Anti-Slavery Society og med Pastor Raffard (Grundtvig-Arkivet Fasc. 448).

²) »They were also addressed by the celebrated pastor, Grundtwig, a truly spiritual man, who seems to depend on a divine influence in his preaching. It was evident to us that the unction accompanied his words, though we could not understand them« (J. Gurney S. 278). Mange Aar senere — 1855 — mindedes Grundtvig i en Prædiken dette Besøg. Han siger herom: »Ja, m. V., det hændtes mig saaledes for endeel Aar siden, at her kom nogle Fremmede tilbyes, som reiste omkring for at besøge Fængslerne og faae bedre Anstalter gjort til Forbryderes menneskelige Behandling og Forbedring, og der finder tilvisse hos os, som allevegne, i denne Henseende saa store Mangler og Misgreb Sted, at jeg ikke turde nægte, da man bad mig derom, at følge de Fremmede ind i vores Tugthuus og være deres Tolk, da de ikke selv kunde tale Dansk.

- Ved denne Leilighed bad imidlertid de Fremmede mig tilsidst om at troste Fangerne, som jo for det meste er Tyve eller noget værre, med Evangeliet om Phariseeren og Tolderen, og langt fra at foie dem deri, saa gios det ordenlig i mig ved Tanken om, hvordan denne Lignelse kan blive misbrugt . . .«. Siden da havde Grundtvig ikke kunnet tænke paa Dagens Evangelium (11. S. efter Trinitatis) med samme Glæde som før: »endnu i Dag, da jeg tænkte derpaa, folde jeg, der var noget iveien, og ved at undersøge, hvad det kunde være, stødte jeg paa Indtrykket af denne Begivenhed i Tugthuset« (N. F. S. Grundtvigs Vartovs-Prædikener 1839—1860, i Udvalg ved Holger Begtrup, 1921, S. 368—9).

hvor de havde Lejlighed til at stifte mange værdifulde Bekendtskaber. Næste Dag var de indbudt til Kongen og Dronningen paa Sorgenfri.

Dette Besøg fandt Sted Torsdagen den 26. August. Med den Samvittighedsfuldhed, der kendetegnede Gurney, gik han samme Dags Formiddag igen hen i Domhuset for nøjagtigt at skaffe sig Vished om Peder Mønstedes Standpunkt, og om hvilke Indrømmelser han eventuelt vilde gaa med til, saaledes at han kunde være i Stand til at give Kongen en korrekt Fremstilling. Elizabeth Fry var meget optaget af, hvordan Besøget paa Sorgenfri vilde forløbe¹. Det var efter hendes Opfattelse den afgørende Begivenhed under Opholdet i Danmark, og det var da af yderste Vigtighed at belægge sine Ord paa rette Maade hos Kongen. Alt forløb dog paa en særdeles tilfredsstillende Maade.

Kl. 3¹/₂ blev Elizabeth Fry og hendes Broder modtaget paa Sorgenfri. Dronningen gik dem venligt i Møde og førte dem rundt i den herlige Park. Arm i Arm vandrede hun omkring med Mrs. Fry under hjertelig Samtale snart paa Fransk, snart paa Engelsk. Endelig blev de ført ind i Kongens Modtagelsesværelse. En Række Gejstlige i Ornat, Hofmænd og Damer var til Stede. Den smukke *Christian VIII* gjorde med sin elskværdige og vindende Apparition et tiltalende Indtryk paa dem². Venligt bød han dem Velkommen og gav dem Haanden. Ikke længe efter gik man til Taffels. Elizabeth Fry var anbragt mellem Kongen og Dronningen. Hun følte sig imponeret, ogsaa af den overdaadige Anretning³, og beklagede blot, at hun talte saa ufuldkomment Fransk.

¹) »This was a very serious occasion . . . I was in spirit so weighed down with the importance of the occasion, that I hardly could enjoy the beautiful scene« (E. Fry S. 281, 282).

²) »He is a handsome, sensible-looking man, with a benevolent smile, the thorough gentleman in his manners« (J. Gurney S. 279).

³) Af kulturhistorisk Interesse er hendes Beskrivelse af Tafflet: »At

Efter Taflet blev der Lejlighed til Samtale med Kongen. Elizabeth Fry benyttede Anledningen til — med Broderen som fransk Tolk — at give en længere Fremstilling af Fængselsforholdene, men bedst som de stod i et af Slottets Vinduer, indfandt der sig en Mængde fattige Børn — 25 Vogne fulde — fra Asylskolen i København for at gøre de kongelige Herskaber og Gæsterne deres Opvartning ved at afsynge Fædrelandssange. Pludselig brød en Byge løs, og Børnene maatte hentes ind paa Slottet, hvor Elizabeth Fry talte til dem. Den gode Gurney begyndte nu at blive nervøs for, at han maaske ikke skulde naa at faa sagt Kongen, hvad han havde paa Hjerte. Heldigvis førte Kongen dog snart Gurney med sig ind i et privat Værelse. Her tilbragte de over en Time i Samtale paa Fransk, idet Gurney gav en udførlig Fremstilling af hele sit Syn paa Slavespørgsmaalet. Siden gik ogsaa Dronningen og Mrs. Fry ind til Kongen, og Mrs. Fry lagde nu et godt Ord ind for de stakkels Baptister. Hun talte bestemt ud af sin Overbevisning og støttede sig til Udtalelser af Luther (jvfr. ovenfor)¹. Aftenen og Natten tilbragte Sødskendeparret hos Katherine Browne paa det skønne Landsted »Rolighed« i Vedbæk².

Næste Morgen — den 27. August — tog de tilbage til København. Gurney arbejdede den Dag og den følgende ivrigt med at udarbejde de to Promemorier, som han vilde overrække Kongen, om Fængslerne og Negerslaverne

dinner we found the fruit on the table; first we had soup of the country, secondly melons, thirdly yams, anchovies, caviare, bread and butter and radishes, then meat, then puddings, then fish, then chickens, then Æame, and so on. The fashion was to touch glasses; no drinking healths» (E. Fry S. 282).

¹) »I did my best, in few words, to express my mind, and very strongly I did it. I gave also Luther's sentiments upon the subject« (E. Fry S. 283).

²) »In that sweet place of large trees, and entire quietness, close by the sea, called Rolighted, meaning peace, eve ended the day in the same« (J. Gurney S. 281). Om »Rolighed« se Eiler Nystrom, Fra Nordsjællands Oresundskyst, 1938, S. 379—81.

(aftrykte her som Tillæg Nr. 1—2). Det var et stort Arbejde, da de tillige (med Bistand af Sehested) maatte oversættes til Dansk.

Den 27. om Aftenen fandt et privat Møde Sted med forskellige Damer og Herrer for at drøfte Planen om at danne et Fængselselskab. Lørdag den 28. August besøgte de Landgrev Wilhelm af Hessen († 1867) og hans Gemalinde, Prinsesse Charlotte, og ogsaa her søgte de at virke for de Idéer, som nu en Gang udgjorde en saa væsentlig Del af deres Liv.

Om Aftenen (den 28. August) holdtes der et større Møde i »Hôtel Royal« for ca. 200 Mennesker af det mest udsøgte Selskab. Idet Sehested, der hele Tiden fungerede som opvartende Kavaller, stadig ydede sin Medvirkning som Tolk, talte først Mrs. Fry om Fængslernes Tilstand, siden Gurney om Slaveriet. Forsamlingen paahørte Talerne med den største Opmærksomhed og Velvilje. »Nothing could exceed the interest and love of the people«, siger Gurney. Ogsaa Mrs. Fry havde efter Mødet en tilfredsstillende Følelse af at have talt ud af et fuldt Hjerte til Bedste for de nødlidende (to assist the causes nearest our hearts for our poor fellow-mortals). Kun havde hun ikke anset det for hensigtsmæssigt ved denne Lejlighed at tale om de forfulgte Baptister; det kunde have skadet den store Sag, men hun betragtede den religiøse Intolerance i det protestantiske Europa som et Spørgsmaal, man ikke maatte lade ligge urørt hen.

Ogsaa fra dansk Side foreligger Udtalelser om Mødets heldige Forløb og om det stærke Indtryk, Elizabeth Fry gjorde. I et Referat i »Fædrelandet« skildres det, hvorledes »hendes Stemme er velklingende og fuldtonig, hendes Foredrag simpelt, uden alle retoriske Prydelser«. Hvad der især betog Tilhørerne, var dog den inderlige Overbevisning og Aandens Myndighed, der gav sig til Kende gennem hendes Tale¹.

¹) »Fædrelandet« 1841 Nr. 624.

Søndag Morgen (den 29. August) mødtes Mrs. Fry og hendes Broder igen med Baptisterne og drog derpaa atter ud til Sorgenfri. I to Timer var de alene med Kong Christian VIII og hans Dronning og oplæste for dem deres paa Engelsk skrevne Redegørelser, medens Kongen fulgte med i den danske Tekst. Samtalen fik saaledes et noget forretningsmæssigt Anstrøg, men afsluttedes med en personlig, religiøst betonet Henvendelse¹.

Efter Frokost paa Sorgenfri fortsatte Sødskendeparret til Frederiksberg² for at gøre Enkedronning *Marie Sophie* deres Opvartning. Om Aftenen holdt de paa Hotellet »a good Friends' meeting«. Den sidste Dag (den 30. August) i København var for saa vidt den vigtigste under deres hele Ophold i Danmark. Paa denne Dag blev nemlig stiftet det Fængselselskab, som blev det varigste Minde om det berømte Sødskendepars Ophold i Danmark. Derpaa drog Elizabeth Fry og Joseph John Gurney til Lübeck — videre paa deres utrættelige Vandringer for at lindre Kaarene for dem, der i Datiden mere end andre var Samfundets Stifbørn.

8.

De ovenfor givne Meddelelser indeholder en Beretning om det ydre Forløb af Elizabeth Fry's og hendes Broders Besøg i Danmark 22.—30. August 1841. Et fyldigere Indtryk af deres Virksomhed og deres Idéer vil man faa ved at stifte Bekendtskab med de i Tillægget aftrykte Breve og Aktstykker (alle hentede fra Kongehusarkivet,

1) »it was a very business-like interview, but ended in some sweet religious intercourse. I spoke fully on the necessity of their supporting simple, sound Christianity, in the midst of the rationalism of priests and people with which they are surrounded« (J. Gurney S. 281).

2) J. Gurney S. 281—2. E. Fry S. 285. Tekstens »Fredericksburg« er aabenbart en Fejlskrift for »Frederiksberg« (jvfr. Tegningen hos E. Gurney ad S. 158). Allerede en af de første Dage havde de vistnok været en Køretur til Frederiksberg Slot (E. Fry S. 281).

Christian VIII's Arkiv). Førstepladsen blandt disse tilkommer utvivlsomt de udførlige Henvendelser af 27.—28. Aug., som Sødskendeparret overrakte Christian VIII den 29. s. M. De indeholder baade en veldokumenteret Skildring af Tilstanden paa de Omraader, de havde gjort til Genstand for deres Opmærksomhed, og en Række praktiske Forslag til Reformer. Ejendommeligt for disse er især den religiøse Baggrund, hvori de har deres Udspring.

I nær Sammenhæng med disse Aktstykker staar to Redegørelser fra Brødrene Mønster (Nr. 3—4). Den ene, af 25. August 1841, fra A. F. Mønster er interessant ved at indeholde en Fremstilling af hans hele Livs Gang, navnlig for saa vidt angik Forholdet til Baptisterne. Den anden af 28. August, fra Broderen, den mere bekendte P. C. Mønster har især Værdi ved at være vistnok den første samlede Redegørelse for Baptisternes Optræden og Lære i Danmark. Da begge Aktstykker nu findes i Christian VIII's Arkiv (og det ene er stilet til Elizabeth Fry), maa de formentlig være overleveret Kongen samtidig med de to engelske Redegørelser.

Det tør vel ikke benægtes, at den i August skete Intervention til Fordel for Brødrene Mønster kan have øvet nogen Indflydelse, men af afgørende Betydning blev den ikke. Snart efter — i September s. A. — kom der dog en ny Henvendelse til Kongen, denne Gang fra de engelske Baptistpræster Henry Dawson og John Eustace Giles om deres Medbrødres Skæbne, og dette førte til, at der blev gjort de fængslede Baptistførere det Tilbud, at de maatte komme paa fri Fod, hvis de vilde forpligte sig til ikke at afholde Forsamlinger, at uddele Nådverens Sakramente eller optage nye Medlemmer i Menigheden. Da de imidlertid ikke ønskede at gaa ind paa disse Betingelser, blev Sagen mod dem appelleret til Højesteret, der den 23. November 1841 stadfæstede Landsoverrettens Dom, hvorefter de hver skulde udrede en Bøde paa 60 Rbd.

Sølv. Først derefter blev der givet Ordre til deres Løsladelse¹.

Gurneys Henvendelse om en Forbedring af Neger-slavernes Kaar i Vestindien synes heller ikke at have sat umiddelbar Frugt. Først den 28. Juli 1847 kom det kgl. Reskript om Ophævelse af Slaveriet i de dansk-vestindiske Besiddelser fra 1859 at regne, men i Mellemtiden havde mange andre Omstændigheder gjort sig gældende².

Derimod var der eet Omraade, paa hvilket Elizabeth Fry's og hendes Broders Optræden i København fik blivende Betydning. Det var for Fængselsvæsenet, der utvivlsomt lod meget tilbage at ønske i Retning af tidssvarende Humanitet. Reformen paa et saadant Omraade kunde imidlertid ikke tænkes iværksatte fra den ene Dag til den anden. Megen Overvejelse af forskelligartede Omstændigheder maatte gaa forud, og mange Autoriteter maatte have Lejlighed til at udtale sig. Saa meget mere Grund er der til at paapege, at der blot forløb ca. tre Fjerding Aar, før man kom til et positivt Resultat i denne Sag. Den 10. September 1841 tilstillede Christian VIII Kanceliet Mrs. Fry's og Gurneys Henvendelse, og allerede den 25. Juni 1842 faldt den vigtige kgl. Resolution om en bedre Indretning af Fængslerne og en mere human Behandling af Fangerne, hvorved en Række af de Reformforslag, Elizabeth Fry havde kæmpet for, gennemførtes³.

¹) Danske Kancelli, 1. Dept., Journal Q (1841) Nr. 2144. Brevbog 1841 Nr. 4024, 4229, 5261. I Journalen tales der urigtigt om en Henvendelse fra Mrs. Fry og Gurney, men Brevbogen viser, at Henvendelsen kom fra Dawson og Giles. Om deres Indgriben se N. Faber, *De anabaptistiske Bevægelser i Danmark, 1842*, S. XIV.

²) Jvfr. H. Lawaetz, Peter v. Scholten, 1940, S. 154 ff.

³) Danske Kancelli, 2. Dept., Forestillingsprotokol 1842 I Nr. 146. Brevbog 1842 Nr. 1955 (med Indlæg). — Mrs. Fry's Kritik af den religiøse Tilstand i Fængslerne blev ikke ubetinget gunstigt optaget af Fængselspræsterne C. H. Visby og P. Glahn (jvfr. [Meddelelser fra] Glahn-Samfundet I, 1917—24, S. 101—7). — 1841 udkom anonymt i København et lille Skrift af Elizabeth Fry: »Om Nyttens af Dame-Førelser og disses Pligter ved Besøg i Fængslerne» (13 S.).

Af den nævnte kgl. Resolutions Bestemmelser kan følgende anføres: Varetægtsfængslerne skulde i Tilslutning til det kgl. Reskript af 22. December 1841 forbedres, der skulde finde en skarpere Adskillelse Sted mellem »Inkvisiter« (endnu ikke domfældte) og de domfældte, de paaankede Tvangsmidler til Opretholdelse af Disciplinen skulde afskaffes, Arresterne saa vidt muligt opvarmes, og Fangerne beskæftiges. Det skulde tilstræbes at sætte de kvindelige Fanger under Opsyn af Kvinder især i Søkvæsthuset, der nu paatænktes indrettet til Kvindefængsel, Dagsopsynet skulde forøges, og den daglige Brødration maatte ikke være under 2 Pund. Ogsaa de Fanger, der hensad i Polit-arresterne, skulde have Lejlighed til at overvære Guds-tjenesten i Domhuskapellet, og en særlig Fængselspræst skulde ansættes ved Straffeanstalten paa Christianshavn. Endelig skulde der anskaffes det fornødne Antal Bibler, Nye Testamenter, Psalmebøger og andre religiøse Skrifter, som kunde tjene Fangerne til Opbyggelse. Heller ikke maatte der i Fængslerne savnes Samlinger af andre »lære-rige og nyttige« Bøger.

Resolutionen af 25. Juni 1842 beskæftigede sig ogsaa med et andet Punkt, som havde været Genstand for Mrs. Fry's levende Interesse, Fængselsselskabet, der var blevet dannet den 30. August 1841. Fra Begyndelsen havde man fremhævet Vigtigheden af at have personligt virksomme Medlemmer. Øverst paa Listen over de stiftende Medlemmer opførtes Mrs. Fry og Gurney, der skænkede 20 L.st. til Selskabet. Man sammensatte straks en temmelig talrig Bestyrelse, hvoraf kan nævnes Formanden Kammer-junker Julius Sehested, Pastor Raffard, Arkæologen, Professor P. O. Brøndsted, Kunsthistorikeren, Justitsraad J. M. Thiele og Mrs. Katherine Browne. Ex officio indtraadte de tidligere nævnte Justitsraad v. Osten og Kancelliraad Feddersen, Pastor Peter Rørdam og den ivrige Organisator af Fængselsvæsenet Professor C. N. David¹. For at skaffe

¹) De danske Fængselsselskaber 1843—93. Beretning fra Selskabernes

Selskabet forøget Anseelse og større Beføjelser indgik Bestyrelsen den 11. September 1841 med en Ansøgning til Kongen om at ville meddele sin Tilladelse til Selskabets Stiftelse. Man havde nu den Tilfredsstillelse, at der i Resolutionen af 25. Juni 1842 udtaltes, at Kongen »med allerhøieste Velbehag« havde gjort sig bekendt med det af flere Menneskevenner planlagte Selskab. Det blev derfor tilladt Selskabets Medlemmer — efter nærmere Forhandlinger med Straffeanstaltens Direktion og Præst — at besøge de fængslede og uddele religiøse Bøger til dem for at udøve en gavnlig Indvirkning paa dem. Ligeledes billigedes Selskabets paatænkte Bestræbelser for at skaffe løsladte Fanger Tjeneste og Arbejde. — Den 8. August s. A. kunde Kongen i et Privatbrev til Mrs. Fry udtale sin Glæde over at kunne meddele hende, at adskillige af de Forbedringer, hun havde foreslaaet, vilde blive iværksatte (Tillæg Nr. 9).

Mrs. Fry og hendes Broder tabte ikke Danmark af Syne, fordi de forlod Landet. I November 1841 skrev baade Gurney og hans Søster til Kong Christian VIII og lagde ham indtrængende paa Sinde at virke for større Religionsfrihed, særlig for saa vidt angik Baptisterne. Dette Spørgsmaal blev dog først løst ved Loven af 13. April 1851 om Ægteskabs Indgaaelse uden for de anerkendte Trossamfund eller imellem Medlemmer af forskellige Trossamfund. Ogsaa Sagen om Slavernes Frigørelse i Vestindien mindede de Kongen om. Igen næste Aar — 1842 —, da de gennem Mrs. Katherine Browne havde faaet Underretning om Kongens velvillige Holdning, benyttede Gurney Lejligheden, idet han takkede for dette, til at erindre Kongen om hans Løfte ved Audiensen paa Sorgenfri om at ville bringe Slaveriet paa de vestindiske Øer til Ophør¹. Men da dette Kongeord endelig blev indfriet ved Reskriptet

Fællesbestyrelse, 1893, S. 8 ff. Jvfr. C. C. Boisen, Oplysninger angaaende det i Kjøbenhavn oprettede Fiengselselskab, 1844.

¹) Jvfr. S. 149, 170.

af 28. Juli 1847, laa baade Elizabeth Fry og John Joseph Gurney i deres Grave.

Førte Elizabeth Fry's og hendes Broders Besøg i Danmark 1841 end ikke til saa store Resultater, som de kunde have ønsket, er det dog vel værd at mindes. Midt i en Periode, da den danske Kirkes Opmærksomhed i høj Gråd var beslaglagt af indre Stridigheder mellem Skriftteologer og Grundtvigianere, kom disse to ædle Personligheder her til Landet som uforfærdede og utrættelige Forkæmpere for Menneskerettigheder af elementær Art, som Aarhundreders Fordomme og Slendrian havde fordunklet.

Tillæg.

1.

1841 27. Aug. Elizabeth Fry og Joseph John Gurney til Christian VIII om Forbedring af Fængselsforholdene og Indførelse af Religionsfrihed.

Hotel Royal, Copenhagen, 8th Mo. (Aug.) 27th 1841.

We take the liberty of representing to the King of Denmark, with our most sincere respects, those points respecting the prisons of Copenhagen which appear to us to require the attention of the Government, & of the friends of sound discipline & moral reform, in general.

By the permission of the King, we have visited the four principal prisons of Copenhagen—namely, the Prison of the Police, the great house of correction, the Stock-house, & the Citadel. It is a great satisfaction to us to know that the state of these prisons & others in the Kingdom of Denmark is occupying the especial attention of a paternal Government, & that new prisons, on a better plan, are likely to be built before very long.

In the meantime however we venture to suggest that material improvements might even now be introduced at a very trifling expence to the public.

1. We were much affected by observing the condition of the untried prisoners & those who have not yet received their sentences. These persons are crowded together, in apartments with but little air or light (in some instances) & while they are thus severely punished beforehand, we fear they are placed in circumstances which insure the corruption of their characters, even before they are known to be guilty of crime. We rejoice to find that the law which allowed of torture in order to produce confession, has long since been abolished¹; but we fear that the wellknown provision of the criminal jurisprudence of this country, which, in many cases, demands the confession of the prisoner before sentence of punishment can be pronoun-

¹) Ved Reskript af 6. Decbr. 1837 bestemtes det, at den skarpe Eksamination i Inkvisitionskommissionen i København skulde ophøre.

ced, has a strong tendency to promote a method of treatment, which is nearly the same in effect. We observed in the Police prison a dark cachot or dungeon, which we think ought on no occasion to be used; also some whips of a terrible character which we understood to be used occasionally for the chastisement of refractory prisoners¹. We humbly hope the King will see meet to issue an order for their removal as they are wholly unfit, as we believe, for the just purposes of a legitimate discipline.

We would suggest to the Government that the untried persons should be carefully classified; that their imprisonment should be accompanied by religious instruction, & rendered, in other respects, as little afflicting as possible.

2. The above remark suggests the general observation that the greatest want which we have perceived in the prisons of this metropolis is that of a more effectual & complete religious care & superintendence. A large proportion of these afflicted beings attend divine worship only once in two weeks, & some we fear, not at all; & with the exception of the Citadel, the Holy Scriptures are not to be found in the cells of any of these prisons. Almost the only religious book which we could find, was a Hebrew prayer-book in the hands of a poor Jew. We would respectfully suggest, first, that *all* the prisoners ought regularly to attend divine worship at least once in the week; secondly, that they ought to be frequently visited in their cells by persons who would instruct them in the Holy Scriptures; & thirdly, that every cell ought immediately to be furnished with a copy of the Bible. The common objection that these depraved people would only destroy the books placed in their hands, is wholly contrary to experience.

We have no doubt that Bibles might be obtained from the Danish or British Bible Society without any expence to the Government. We are quite in favor of occupying some of the leisure hours of prisoners by giving them books to read which are instructive & useful, besides those which are directly religious. Thus their minds may be turned away from bad feelings & hurtful thoughts. There ought to be a small, cheap library kept & *used* in every prison, for this purpose.

The number of women both in the police-prison & house of correction is very large. We were sorry to observe their

¹) Jvfr. foran S. 131.

destitute condition as it relates to religious superintendence, & instruction. We feel an earnest desire that these afflicted & degraded females may henceforth enjoy the same privilege, as falls to the lot of many of the women-prisoners in England, France, Holland, Switzerland, Prussia, & even Russia—that of receiving frequent voluntary visits of benevolent & religious ladies, who read the Holy Scriptures with them, & endeavour in other respects to promote their moral reformation. These Christian efforts, ¹in England¹, have been blessed with abundant success. Many poor criminals have been reformed, have become useful members of society. It ought to be observed however that the care of the ladies over them does not cease with their imprisonment, but is beneficially extended to them, after their return to the common pursuits of life. We cannot doubt that similar benevolent efforts, in this country, would receive the kind patronage of the King of Denmark, & his royal Consort.

3. It is now enacted by law, both in England & France, that the female prisoners should always be placed under officers of *their own sex*. We apprehend that this is a provision absolutely essential to a right prison discipline; & to the maintenance of order & morality we humbly solicit that it may be adopted in Denmark, as the reformation of these unhappy things can never be expected, unless they are governed by suitable matrons, & other female officers.

4. In all the prisons of Copenhagen, there is a considerable want of more constant superintendence & inspection. Large companies of criminals sleep in apartments of the “house of correction”, as well as in the Stockhuus, without the presence of any inspecting officer. In many cases it would be very easy to contrive a small chamber or cabin in some corner of the room, with a window opening into the prisoners’ apartment, in which an officer might sleep, without any inconvenience to himself, & greatly to the advantage of moral order. Even when the prisoners are at work, during the day, they are often left without the surveillance of an inspecting officer. This ought never to be the case—& in order to meet the necessity, the number of these officers, ought to be increased.

The proportion of criminals who return to these prisons, after being discharged, is very great. In the house of correction it amounts to Two thirds. We think this lamentable fact is

¹⁻¹) Synes igen overstreget.

owing to the want of more accurate classification, of more constant inspection, & above all of more *religious instruction*. A patronage Society which should extend a kind care to these criminals after they leave their places of confinement, would be highly useful.

5. We have some doubts whether the allowances of food, especially for those who are condemned to hard labour, might not be increased with advantage. We think each prisoner ought to have full *two pounds* of wholesome bread the day, besides the usual supply of soup &c.^a.

6. It is a matter of deep regret to us to observe the long terms of imprisonment inflicted in many cases—very often for the whole remainder of *life*. We respectfully suggest that where hope is cut off, reformation cannot be expected. Short terms of imprisonment, under a discipline at once strict & merciful, with the advantage of watchful superintendence & constant religious care & instruction, we believe to be the most efficacious for the prevention of crime. They are also the cheapest to the public.

We humbly submit to the merciful consideration of the Sovereign, the case of Smith Hans Christian Nielsen of Hals in Iutland who was committed to the *Stockhuus* on the 20th of third month (March) 1841 for forgery—the sentence of the Court being 8 years of imprisonment with hard labour¹. This poor man, as we learn, was once in a pretty good condition of life & of a respectable character. His separation from his wife & family was so overwhelming an affliction to him, that he has become deranged. We found him in a most melancholy condition. Under the peculiar circumstances, we venture to solicit the king for his pardon; that he may be restored

¹) I Følge »Slaverulle« for Københavns Stokhus 1824—43 (Landsarkivet for Sjælland m. m.) blev Nr. 1372 Smed Hans Christian Nielsen, dømt af Højesteret 11. Marts 1841 til otte Aars Tugthus for Forfærdigelse af falske Penge, indkommet i Stokhuset 20. Marts 1841, ikke frigivet, men overførtes 23. April 1842 til Møens Tugthus. Foranlediget af E. Fry's og Gurneys Henvendelse blev Spørgsmaalet om Hans Nielsens eventuelle Benaadning behandlet meget grundigt i Kancelliet og afgjort ved kgl. Resolution af 4. April 1842. Ved denne bestemtes det, at han skulde overflyttes til Møens Tugthus, idet man her skulde have »særdeles Opmærksomhed« henvendt paa hans Sindsforfatning og stadig sikre ham Adgang til Lægehjælp og Sjælesørger (Danske Kancelli, 2. Dept., Forestillinger 1842 II Nr. 73).

to the care of his wife & children which we think would be the means of recovering his intellect.

In the *Domhuus*, we visited the prisoners Peter & Adolph Münster, each in a separate apartment¹. Peter Münster has been confined for many months & Adolph Münster for a shorter period, on account of their having conducted the worship of Almighty God in a manner at variance with the usual practice of the Lutheran church; & in connection with the sect of Baptists. We have taken the liberty of remarking to the King, that the Baptists of the present day are by no means to be confounded with the old Anabaptists whose proceedings were so improper;—that they are on the contrary a most respectable denomination of Christians, in England, America & elsewhere—& that these brothers Peter & Adolph Münster, with their followers, are fully recognised by their brethren in other parts of Europe, as respectable & worthy members of the above mentioned sect. They appeared to us to be remarkably well behaved persons, & moderate in their views.

We find that they are willing to bind themselves to the following conditions. 1. To continue all the usual payments to the clergy of the national church; 2. to support their own poor without infringing on any public fund; 3. to educate their children in conformity to the law of the land, with the sole exception of the state religion; 4. to be ready at all times publicly to make known their religious sentiments to the Government, & to prove that their views are consistent with civil order, & loyalty to their Sovereign; 5. to refrain from receiving any new members, without first referring such persons to the priests of their respective parishes, in order to their receiving such examination & instruction as may be deemed necessary or desirable. They have also signified to us their willingness to refrain from performing their rite of baptism in the open air, but to effect it within doors—also to hold their meetings for worship in their own houses—so as not to attract the observation of the people.

Under these favorable circumstances—the sentences of these honest sufferers not having been yet pronounced—we venture

¹) Gravør Peder Christian Mønster (1797—1870) var siden 1839 optraadt som Leder af Baptisternes Sekt i Danmark. Han fandt Tilslutning hos sin Broder cand. phil. Adolph Frederik Mønster († 1862), der dog senere trak sig tilbage fra Bevægelsen. Jvfr. S. 155 ff.

most humbly to solicit the King to restore them to their liberty, without inflicting upon them the necessity of their removal from their present homes, in which they desire to be engaged as formerly, in the character of loyal subjects & peaceable citizens, & in the pursuit of their lawful avocations.

We are deeply persuaded that a perfect liberty of conscience in matters of religion, is consistent with the will of Almighty God, & never fails to promote the peace & prosperity of nations. That this blessing may be freely bestowed on the kingdom of Denmark & all its dependencies, under the auspicious reign of its present beloved & truly benevolent Sovereign

is the hearty prayer
of his sincere & most respectful
friends & well-wishers

Elizabeth Fry
Joseph John Gurney¹.

2.

1841 28. Aug. Joseph John Gurney til Christian VIII om Afskaffelse af Negerslaveriet paa de vestindiske Oer.

Hotel Royal, Copenhagen 8th Month (Aug.) 28th 1841.

I have much satisfaction in laying before the King of Denmark, in writing, the substance of these remarks which I took the liberty of submitting to him, in conversation, when he so kindly favoured me with a private audience at Sorgenfri.

After passing more than two years in the United States of North America, in some of which I witnessed the dreadful evils of slavery on a large scale, I spent the Winter before the last in the West Indies. I visited the Danish colonies of Santa Cruz & St. Thomas, & the British islands of Tortola, St. Christopher, Antigua, Dominica, & Jamaica. In the last mentioned island I continued five weeks, & afterwards spent a few days at Havana, on my return to America.

I am prepared to confess that I have nowhere seen slavery

¹) Hele Aktstykket er skrevet med Gurneys Haand, som det synes temmelig hastigt kastet ned paa Papiret og forsynet med ikke faa Rettelser og Overstregninger. — En dansk Genpart, dateret s. D. og egenhændig underskrevet af El. Fry og J. J. Gurney, findes i Danske Kancelli, 2. Dept., Indlæg til Brevbogen 1842 Nr. 1955.

in a less cruel form than in Santa Cruz; which I attribute partly to the excellent character of many of the planters; but more particularly to the care & benevolence of a paternal government. At the same time I thought the degradation occasioned by slavery even in Santa Cruz, very great; & I was much afflicted by observing that no day in the course of the week was allowed to the slaves, & that in consequence the Sabbath day was a scene of busy trafic & much dissipation. I am rejoiced to find that since the King came to the throne, it has been proposed to the planters to give to the negroes one of the working days¹, in order to remedy this evil, & to afford them the opportunity of gradually buying their freedom; & that a *majority* of the planters have now consented to this arrangement. I expressed to the King my humble desire that having now the majority of planters in favour of this plan of mercy, he would see meet to exercise his royal authority, & insist on its being adopted throughout his colonies; & I was rejoiced to hear him say "*Ça sera*"².

At the same time I believe that under the present circumstances of the surrounding British Colonies, & the probable emancipation of the French colonies, it will be found necessary, before long, to bestow a total & immediate emancipation on the 40000 slaves who inhabit the three Danish Islands of Santa Cruz, St. Thomas & St. John's. It is abundantly proved by the experience of the British colonies that such a measure might be adopted with perfect safety in a political point of view; for in these colonies 700.000 slaves were liberated at once from a state of bondage (the *apprenticeship* being only another & even a worse form of slavery) without the smallest infraction of the public peace.

I also believe that the planters & their creditors would lose *nothing* by the change. But in order to satisfy them some very moderate sum might be distributed amongst them to meet any inconvenience which might arise at the moment; & I apprehend that should the Danish Government agree to refund any loss which, *at the end of 5 years*, could be *proved* to have

1) Ved Reskript af 1. Maj 1840 paalagdes det Guvernøren over de vestindiske Øer at tilkendegive Planterne, at Hans Majestæt vilde anse det ønskeligt, om der ad den frivillige Forhandlings Vej kunde indføres een ugentlig fri Arbejdsdag for Negrene.

2) Denne Bemærkning af Christian VIII maa være fremsat ved Audiensen den 26. August, jvfr. nedenfor S. 170.

been occasioned by emancipation, such a promise might be made without involving the Government in any ultimate expence—it being always understood that no person should have any claim on the Government, who had not given to *free labor* a full & fair trial.

This conviction on my part is founded on my own observation & inspection of the effects of emancipation in our own colonies or on economical point of view.

1. In the first place, I found the free negroes working industriously, & with a good heart, on the estates of their old masters. Their wages are now generally paid by the job or task—according to the quantity of work actually performed. They have most abundantly proved themselves not to be an idle people; & wages thus arranged, have operated upon them as a far more effective stimulus to labour, than the old system of coercion & the whip. For instance the principal planter of Tortola, who had 1500 free labourers under his care, assured me that he had no complaint to make of them. I afterwards *saw* them working well & happily on his estate. Another old slaveholder, in Dominica, who has 22 estates under his care, assured me that he was perfectly satisfied with the change, as his people were working well; & similar testimonies were general. This was especially the case in Antigua, where full freedom was given 7 years ago—in 1834—& where the production of sugar, after this long trial, has been largely increased. Six estates in Antigua, which had been abandoned under slavery, have been restored, under freedom, to sugar cultivation.

The diminution of sugar in Jamaica has been chiefly owing to two causes; first, two successive years of most severe drought; secondly, an attempt on the part of the planters to coerce labour under a new form; that is to say, by the indefinite raising of the *rents* on the cottages & provision grounds of the free negroes, as a penal infliction to compel them to work as much & as cheaply as the masters required. This plan has totally failed, & has led to the temporary desertion of many of the estates. Prosperity has attended those properties in Jamaica, on which freedom has had its full & free course. A better understanding now prevails, & an increase of production is expected, whenever a favorable season occurs.

2. Where free labor is fairly tried, it is found to be, in general, much cheaper than the labor of slaves. Planters who were burdened with the support of a whole community of slaves, now perform the same quantity of work, or even

more, by the hands of *one third* the number of free labourers. The remaining two thirds consist partly of women & children who belong to the families of the labourers; & partly of persons not fit for hard labour, but able to support themselves by a variety of lighter occupations. These persons were wholly useless under slavery. A planter in Jamaica showed me an excellent new stone-wall built round a field. It would have cost him 13 dollars the chain¹, under slavery. Now, under freedom, he had built it for 4 dollars & 72 the chain! The builder was an invalid negro who under slavery did *nothing at all*. Freedom & wages had restored him to strength.

3. Property in these colonies, has risen & is rising in value. As a general rule, the land without any slaves upon it, fetches as great a price in the market, as it did, including the slaves, shortly before the act of emancipation. Compensation therefore was in fact unnecessary. Independently of compensation, the planter has as good a property, & the creditor as good a security, as they respectively possessed before emancipation. A planter in St. Christopher's assured me, that he had given £ 2000 for a little property, with the slaves, before freedom; & that now, without the slaves, he would not sell the same property for £ 6000. A planter in Jamaica who, in the feeling of alarm, before emancipation, had sold his sugar estate for £ 1500, declared to me that the same property was now worth £ 10000. In the towns the value of property has risen still more rapidly. In many cases it is at least doubled, or trebled.

By the above remarks the King will perceive that emancipation has answered in an economical & pecuniary point of view. This has been the case even where the production of sugar & coffee has been decreased. One of the largest & most respectable planters in Jamaica, assured me that he obtained as much profit from 60 hogsheads² of Coffee under freedom, as he had done from 120 hogsheads under slavery. The reason was the *diminution of expence*.

4. But if the planter is benefited by the change, the negro is still more so. The free blacks of the British West Indian colonies are a happy peasantry. They feed well, & are well clothed—they even enjoy many luxuries. Many of them ride to their churches, from a distance, on horses & asses. Lord

¹) Chain, et engelsk Længdemaal. 1 chain = 64 danske Fod.

²) hogshead, Oksehoved = 240 Liter.

John Russell¹ stated, in a late discussion in the house of Commons, that 7000 negroes since emancipation, had become freeholders of the soil. These little freeholders cultivate their land at leisure hours, & continue to work for wages on the neighboring estates. The increased comforts of the negro population are measured by the vast increase of the *imports* of these colonies—chiefly British manufactures. Thus both the colonies & the mother country are gainers.

5. Above all, the change for the better, in morals & religion, is truly surprising. Crime is greatly decreased. In many country districts it is almost annihilated. Concubinage which was universal under slavery, has now given place to equally universal marriage. Education spreads & prospers. Churches are multiplied, & the congregations are greatly increased. In one part of Jamaica the negroes themselves had actually subscribed £ 1000 sterling, at the date of my visit, to pay for the enlargement of their meeting-house. The King will at once perceive that they are quite able to support the aged & infirm amongst them; & as family ties become strong & legitimate, there is no doubt that they will do so. In the mean time however such persons are generally provided for out of the public purse. In a religious & spiritual point of view, the British West Indies now present a delightful example of the fulfilment of that ancient prophecy—»The wilderness & the solitary place shall be glad for them, & the desert shall rejoice & blossom as the rose«².

Such are the rich & abundant blessings of freedom, as contrasted with slavery. In concluding these general remarks, I have only to express the united most hearty desire & petition of myself & my dear sister Elizabeth Fry, that the King may be pleased speedily to bestow the same rich blessings on his own colonies. We venture to ask for nothing less than the immediate & total abolition of slavery throughout the Danish dominions. May this great act of justice & mercy be the distinguishing glory of the auspicious reign of Christian VIIIth!

Having thus offered to the kind attention of the King a development of the good effects of emancipation in a pecuniary, civil, moral, & religious point of view, I wish to observe that all parties in Great Britain are now agreed on the subject.

¹) Sir John Russell (1792—1878), Whig, blev 1839 Koloniminister, 1861 Earl. Jvfr. J. Gurney S. 247 f.

²) Jes. 35, 1.

In the discussion which took place on the Sugar duties in Parliament shortly before its dissolution this year, Lord John Russell on the part of the Government, & Sir Robt Peel¹, on that of the opposition, with their respective adherents, acknowledged with equal clearness, & with most remarkable unanimity, that the great measure of the abolition of slavery in the British Colonies had been crowned with success. The various statements which I have made in my little work on the West Indies², are in accordance with the evidence of official documents now in the Colonial office in London.

Here are two additional points on which I took the liberty of petitioning the King.

The first had respect to the admission of the Wesleyan methodists in the Danish islands³. In visiting the British islands I found that the Christian missions of that body had been wonderfully blessed. The people who belong to their congregations are no less remarkable for cleanliness, order, sobriety, & industry than those of the Moravians⁴; & their preachers are distinguished for their studious care not to meddle with politics. Before emancipation, they were very careful not to excite the slaves on the subject of freedom: but always exhorted them to obey their masters; & I can assure the King that the case of Smith⁵ to whom he alluded,

¹) Sir Robert Peel (1788—1850) dannede først i September 1841 et nyt Ministerium.

²) Jvfr. S. 128 og J. Gurney II, 185 ff.

³) Gurneys Forslag om at give Methodisterne paa de vestindiske Oer Tilladelse til at udøve deres Virksomhed blev med stor Grundighed behandlet af Generaltoldkammeret, Danske Kancelli, den vestindiske Regering og Sjællands Biskop, men vistnok særlig paa Grund af den Modstand, Forslaget mødte hos Biskop J. P. Mynster, blev Resultatet et Afslag, idet den kgl. Resolution af 28. Juni 1843 bestemte, at det i saa Henseende skulde have sit Forblivende ved de Bestemmelser, som fandtes i Kancelliets Skrivelse af 28. Juni 1817 (Danske Kancelli, 1. Dept., Brevbog 1843 Nr. 2545—47 med Indlæg). Ved nævnte Skrivelse havde Kancelliet taget Afstand fra alle metodistiske Missionsforsøg og krævet metodistiske Emissærer udvist (Brevbog 1817 Nr. 1643).

⁴) Herrnhuternes Mission i Vestindien spillede en betydelig Rolle, jvfr. H. Lawaetz, Brødremenighedens Mission i Dansk-Vestindien 1769—1848, 1902.

⁵) Der sigtes vistnok til Sagen mod Andreas Schmidt af Christianssted, som ved Højesteretsdom af 27. Maj 1840 var blevet idømt Fængsels-

in our conversation, formed no exception to this remark. It is now well known & understood that he was persecuted without a cause. I am sure the King is aware that there is no guarantee for the security of his colonies, under any change which may take place, equal to the diffusion of the Christian religion. In this great work, these Wesleyan methodists have been eminently successful in other parts of the West Indies. My sister & I feel a hope that, on these grounds, the King will kindly include them among the tolerated sects in Santa Cruz & the neighboring islands. James Cox, a Wesleyan minister of the most unquestionable respectability, now resident (I believe) in St Christopher's, would be glad to settle in Santa Cruz, for the purpose of diffusing those simple truths of Christianity, which are in no degree sectarian. Will the King graciously allow him to do so?

The second point alluded to is the fact which I mentioned to the King that vessels notoriously fitted up for the African slave-trade have free ingress & egress at the Port of St Thomas, & are there supplied with a variety of articles for their nefarious adventures; even with gunpowder from the fort, on account of merchants resident in the town. I would humbly suggest that the construction & furniture of these vessels is such as to preclude any doubt on the subject of their destination. This fact is proved by the circumstance that any vessels so furnished, coming to or from Cuba, are seizable as slavers by the British Cruizers, under the existing treaties between Spain & Great Britain.

We venture most humbly but earnestly to solicit the King to issue orders to the local authorities, & to the commander of his men of war on that station to prevent all such proceedings in future. We feel the more free in preferring this petition, because we know that Denmark was the first of the European powers, in publicly abolishing that fruitful source of unequalled misery & crime—that parent of torture rapine, & murder—the African slave-trade¹.

The King will find many interesting details respecting the present awful extent of this abominable traffic, in Sir Fowell

straf »for fornærmeligt og opsætsigt Forhold imod Politiets Betjente« (Højesterets Domprotokol 1840 B Nr. 190).

¹) Ved Forordningen af 16. Marts 1792 var Neger-slaveriet i Form af Indførsel af Neger-slaver fra Afrika blevet ophævet.

²) Formentlig T. F. Buxton, *The African Slave Trade and its remedy*,

Buxtons² late work, which my sister took the liberty of placing in his hands. He will also find in that book clear proofs that the internal resources of that afflicted continent offer abundant encouragement to a legitimate agriculture & commerce. We earnestly crave the cooperation of the King of Denmark in the endeavours now making in Great Britain & elsewhere for the final extinction of the Slave Trade, & the civilization of Africa.

That the blessing of Almighty God may rest upon the King, & Queen, & on all the royal family of this interesting country, is the hearty desire & prayer of their sincere & respectful friend

Joseph John Gurney.

3.

1841 25. Aug. Cand. phil. Adolph Frederik Mønster redegør over for Elizabeth Fry for sin Udvikling og sine Kaar.

Det civile Arresthuus i Kjøbenhavn den 25de Juli 1841¹.

Høistærede Mistress Fry!

Ifølge Deres kjærlige Opfordring til at tilskrive Dem giver jeg mig den ærbødige Frihed at meddele Dem Følgende:

Snart ere nu 7 Aar henrundne, siden Gud af sin ubegribelige frie Naade og uendelige Kjærlighed lod mit Hjerterterte erfare, at det er en sand og troværdig Tale, der er aldeles værd at annamme, at Jesus Christus kom til Verden for at gjøre Syndere salige, og at Hans Blod alene formaaer at rense fra al Synd. I den Tid, da min Opvækkelse af Syndesøvnens skete, var der megen Strid i den danske theologiske Litteratur, der — desto værre! — allerede den Gang var udartet til Partigængerie. Baade ung i Alder og ung i Troen, var det naturligt, at jeg sluttede mig til eet af disse Partier, nemlig det *grundtvigske*. Pastor Grundtvig ansaaes nemlig med Rette for den nidkjæreste og dygtigste Kæmper for det orthodoxe lutherske Partie imod det heterodoxe rationalistiske i den danske Statskirke. Grundtvig viste ikke alene paa Papiret, men ogsaa virkelig i Gjerning (nemlig ved Nedlæggelsen af sit Præste-

London 1840. Thomas Fowell Buxton (1786—1845), kendt engelsk Politiker og Filantrop, særlig fortjent af sin idealistiske Kamp mod Negerslaveriet. Jvfr. E. Gurney S. 120, 137. J. Gurney S. 233 f.

¹) Aabenbart en Skrivefejl for: 25. August. Den 25. Juli var Mrs. Fry endnu ikke kommet til København.

Embedede), at hvad han streed for, var ham en Hjerter-Sag, og denne min uskræmte Kjerlighed til ham som en nidkjer og begavet Ordets Tjener, samt min Agtelse for ham som lærer Theolog, grundig Historiker og elskelig Digter vandt mig snart gandske for ham og hans i Aaret 1825 fremsatte Paastand, »at de tre (saakaldte) apostoliske Troes-Artikler staae *over* og uafhængig af den hellige Skrift«, en Paastand, som jeg dengang endnu ikke besad Dygtighed og Modenhed nok til at gennemskue i sin Heelhed og i sine Følger, og som jeg derfor antog i Tillid til, at det forholdt sig rigtigt, fordi Grundtvig havde paastaaet det.

Efter absolveret examen philologicum & philosophicum bestemte jeg mig til at studere Theologie; men da mine pecuniaire Omstændigheder ikke tillode mig at fortsætte mit theologiske Studium her ved Universitetet (thi begge mine Forældre ere døde¹ og have aldeles ingen privat Formue efterladt mig), lod jeg mig engagere til Huuslærer i Jylland, hvor jeg var i 3 Aar. I Jylland prædikede jeg adskillige Gange, og nogle goddædige Mennesker, der havde hørt mig prædike, fattede den ædle Beslutning, at sammenskyde en Sum (omtrent 400 Rbd.lr), for at jeg kunde reise her til Staden og tage theologisk Attestats. I den Hensigt kom jeg hertil i November 1839. Ved min Ankomst erfarede jeg, at min Broder med 10 Andre vare traadte ud af Statskirken og vare sammentraadte til at udgjøre en baptistisk Menighed. Dette Skridt var mig i flere Henseender for betydningsfuldt til, at jeg kunde lade det uændset gaae forbi. Jeg streed nu i inderlige og oprigtige Bønner til Gud om Hans Aands Oplysning til at kjende, hvad det Rette var, og om Villie, Lyst og Kraft til at handle derefter. Efterat have talet med min Broder og de øvrige Baptister om Grundene for deres Overbeviisning og med deres ivrigste Modstandere om deres derimod, stod jeg omtrent et halvt Aar stille og overveiede begges Grunde ved at sammenholde dem med Guds Ord, samt betragtede baade mine egne, som og de her-værende Baptisters og Modstanderes Troes-Frugter i Livet, saavidt disse laae aabne for mig. Efter megen Kamp og Strid at være kommen til den Hjertets Overbeviisning, at Baptisternes Lærdomme vare overensstemmende med Guds Ord, erholdt jeg ogsaa Kraft fra Ham, der alene formaaer at virke *det* i os

¹) Brødrene Münster var Sønner af Musikant, siden Skatteopkræver i Randers, Jens Nielsen Münster († 1814) og Charlotte Lovise Nissen. Adolph Münster blev Student 1834.

at ville og at udrette, til at bestemme mig til, at lade mig optage i deres Troes-Samfund, skjøndt jeg indsaae, at den i timelig Henseende lysere Fremtid, der nu havde begyndt at aabne sig for mig, derved atter formørkedes, da jeg ikke alene ved min Udtrædelse af Statskirken vilde miste den mig tilbudne Understøttelse til at tage Attestats for, men at ogsaa, netop formedelst min Udtrædelse, Udsigterne til at ernære mig og min Kone (jeg var nemlig bleven gift) ikke ville blive de gunstigste.

Den grundtvigske Paastand om at sætte det Traditionelle (det apostoliske Symbolum) *over* det i Troes-Sager *alene* og evig gjældende Guds Ord saae jeg nu, var en Vildfarelse, som jeg ikke længere turde have Deel i eller udbrede, og da han tillige erklærede, at kun de ifølge Ordinationen alene med den Helligaand begavede Præster kunne retteligen forstaae Guds Ord, og at Lægmand ei skulde og burde grandske i dette, saa syntes jeg, at hans Paastand, consequent gennemført, maatte lede tilbage til Catholicismen eller rettere, at der bleve ligesaa mange ufeilbarlige Paver, som ordinerede Præster. Den ukjærlige Dømmen, ja næsten Fordømmen over Baptisterne, der baade skriftlig og mundtlig blev fældet af de til Grundtvigs Kirkepartie hørende Præster og Lægfolk, viste mig ogsaa, at dette ikke var besjælet af den rette sagtmodige Kjærligheds Aand, da man kun hørte og læste, at de skjældte Baptisterne for Kjættere, o. s. v., men saae *ingen Grunde af Guds Ord* anførte for disse deres Udladelser; hertil kom ogsaa de Gadeviser og Smædeskrifter, der i Begyndelsen cirkulerede om de af Statskirken Udtraadte, hvilket ikke kunde Andet end stemme mig *for* deres Udtrædelse, da jeg vidste baade af Guds Ord og egen Erfaring, at Djævelen og Verden elske altfor meget deres Eget til saa haardt at forfølge det, som her skete. Senere kom ogsaa Forfølgelse fra Øvrighedens Side, som omsider udstrakte sig til min Broders og min Arrestation, samt Rettergan[g]ssags-Anlæggelse imod os, hvilken nu siden 11te Febr. har verseret for Domstolen. Der eksisterer nemlig her i Landet nogle hundredaarige (fra 1741 og 45)¹⁾ gamle Love mod Anabaptister, som det kgl. danske Cancellie har formeent, at burde anvendes paa os, skjøndt vi ikke ere Anabaptister, men Baptister, da vi ikke erkjende den i vor Barndom, under Navn af Daab, foretagne stats-

¹⁾ Konventikelforordningen af 13. Januar 1741 og det S. 161 Note 2 nævnte Reskript af 5. Marts 1745.

kirkelige Bestænkelses-Act med os for en virkelig Daab efter Christi Indstiftelse, og ere altsaa ikke mere end eengang døbte, nemlig ved Neddyppeelse under Vandet efter ved Guds Aand at være blevne fødte paa Ny. Da disse gamle Anordninger endnu have Lovskraft, har vel den imod os handlende *Underøvrighed* ikke kunnet handle anderledes, end den har (naar man nemlig vil betragte dens Handlen fra det *blotte legale* Standpunct, og ikke fra det moralske tillige eller fra det Standpunct, hvor *Christi Aand* driver den Handlende). *Ikke een af de respective Geistlige her i Landet har enten skriftlig eller mundtlig søgt at overbevise os personlig om vore saakaldte Vildfarelser.* Den eneste egentlige *Overøvrighed* her i Landet er Hs. Maj. Kongen, og Han har, mig vitterlig, endnu ikke taget nogen personlig activ Deel i Forfølgelsen imod os. Da jeg ikke veed, om vor allernaadigste Konge og eigode Landsfader gennem vedkommende Autoriteter har modtaget nogen udførlig og grundig Beretning om vor Udtrædelse eller vi blot i en Amusements-Tone og Stiil ere skildrede for Ham som nogle taabelige, vildfarende Mennesker, der ikke ere videre værd, end at smile af, saa er det mit inderlige Ønske og Bøn til Dem, kjære ved Christi Blod medforløste Frue! at De ville gjøre, hvad der staaer i Deres Magt, for at vor Udtrædelse kan blive forestillet Hs. Maj. fra den alvorlige og christelige Side, som De vist selv erkjender, at den fortjener, og Ingen kan da mindre end jeg drage i Tvivl, at Hs. Maj. vil med sit bekjendte dybe og alvorsfulde Kongeblik betragte og med sit ikke mindre bekjendte, for sine Undersaatters sande Vel bankende Hjerte overveie vor Sag og Stilling og sikkerlig idetmindste indtil videre følge Gamaliels Raad i Ap. Gj. 5, 38—39.

Da De, kjære Frue! (saavidt jeg forstod Dem) igaar sagde, at De kom til at tale med vor fromme elskelige Dronning og da vilde bevise os den christelige Søster-Kjærlighed, at tale med Hende om os, saa tillader jeg mig herved, at lade medfølge en Bog, hvori de over Menigheden optagne Forhører findes trykte og som giver fuldstændige Oplysninger om dennes Stiftelse og Fremgang¹; og mit Ønske er da, at De ville formaae Hnds. Maj. Dronningen til at levere den til Hs. Maj.

¹) Der tænkes vistnok paa: *Revival of Religion in Denmark*; including an account of the rise and present state of the Baptist churches in that kingdom. With an introduction by J. G. Oncken. London 1841. (43 S.). Eller maaske snarere paa det Side 161 Note 1 nævnte Skrift.

Kongen, for at Allerhøistsamme derved kan blive sat istand til nøiere og selvstændig at lære os og vor Færd i denne Henseende at kjende. At De ellers vil forestille Hnds. Maj. det Uchristelige i Forfølgelse og Straf for Troens eller Hjertets Overbeviisnings Skyld, naar denne Tro ellers ikke bærer Frugter, der komme i Strid med *de* borgerlige Love, der ei ligefrem og aabenbar stride *imod* Guds Ords Bydende, samt udvikle for Allerhøistsamme de heldbringende Følger af Religionsfrihed baade i religiøs, borgerlig, moralsk og politisk Henseende, — dette behøver jeg vist ikke at bede Dem om, da den af Gud i Deres Hjerter nedlagte Christne Kjærlighed sikkert vil tilskynde Dem dertil uden min Anmodning.

Dog har jeg endnu Eet at bede Dem om, at forestille Hnds. Majestæt. Ifølge Lovens Bydende ere nemlig her i Landet alle Forældre pligtige til at sørge for, at deres Børn inden en vis Tid modtage Statskirkens Daab, da de ellers i Vægrings-Tilfælde blive straffede med Pengemulcter. Vi kunne og maae ikke, ifølge vor Overbeviisning, gjøre os deelagtige i en Handling, der strider *imod* Guds Ord, og det ansee *vi* Statskirkens Barnedaab for at gjøre. Derfor have ogsaa 2 Par Forældre i Baptist-Menigheden paa Øen Langeland vægret sig ved at ville tage Deel i, at deres Børn modtage den befalede Daab i Statskirken, og de blive derfor nu udpantede og det Bohave og Andet, som Gud har skjenket dem til deres timelige Nødvendigheder, bliver dem nu i denne Tid berøvet og solgt ved Auction, fordi de ei tør, kunne og ville handle *imod* deres Hjertes Overbeviisning, som de grunde paa og stadfæste med Guds Ord. Den samme Skjæbne forestaaer ogsaa snart mig og min Kone, samt et Par andre Forældre i Menigheden her i Byen, da vore Børn have naaet den lovbefalede Alder til Statskirkens Daab. I Menigheden i Aalborg er det Samme Tilfældet. De ville derfor gjøre os en væsentlig Tjeneste og efterlade iblandt os et end mere uudsletteligt Minde om Deres udviste Kjærlighed *imod* os og Hengivenhed for os, dersom De gennem D. D. M. M. ville faae udvirket, at disse strenge Forholdsregler mod os standsedes idetmindste indtil Hs. Maj. havde taget en endelig og afgjørende Bestemmelse om os. Vi ere villige til at erlægge til Kirken og dens Betjente hvad der tilkommer dem for Handlingens Fuldbyrkelse, naar *vi* blot maae blive forskaanede for at lade den fuldbyrde.

De ville undskylde, kjære Mistress! at mit Brev er blevet temmelig vidtløftigt, men jeg har troet, at burde skrive saa

udførligt, for at De af de sammenstillede Criterier kan danne Dem en selvstændig Dom om mig og min og mit Troessamfunds Stilling for Øieblikket.

For den velvillige Gave til min Broder igaar (hvilken han har deelt med mig) takkes De af et hengivent Hjerte baade paa mine egne og Kones Vegne, og denne Hjælp var saa meget mere kjærkommen paa denne Tid, da jeg ved min Fængsling er aldeles berøvet Leilighed til at tjene Noget til min svagelige Kones og mit Barns Underholdning.

Den Gud og Fader, hvis Almagts Haand og Kjærligheds Aand har ført Dem hertil, Han velsigne Deres Virken for os og al Deres Tænken, Talen og Handlen her! Han ledsage Dem herfra igjen under *sin* beskjærmende Varetægt og med *sin* Fred og Kjærlighed i Deres Hjerte, og Han berede, styrke og grundfæste Dem fremdeles til enhver god Gjerning i Christo Jesu, vor fælleds Frelser og Herre! Amen. Min inderlige Bøn til vor korsfæstede og opstandne Goeler og skal være, at Han vil komme sine Forjættelser hos Matth. 10,42 og 25,34—40 ihu med Hensyn til Deres, Herr Gurneys og Frøkenernes udviste Deeltagelse mod os. Og min sidste Bøn til Dem er, at, naar De opsender Deres oprigtige Forbønner til vor fælleds Naadethrone, De da ei vil forglemme for Guds Aasyn Deres med Høiagtelse og Christen-Kjærlighed forbundne

Adolph Frederik Mønster.

Candid. philosoph.

Medlem i Baptist-Menigheden i Kjøbenhavn.

Mstrss

E. Fry fra London.

4.

1841 28. Aug. Gravør Peter Christian Mønster redegør for Baptisternes Historie og Lære i Danmark.

Copie.

La secte de baptistes en Copenhague fut fondée le 30 d'Octobre 1839 et les membres en furent surnommés « Anabaptistes » par une resolution de chancellerie¹, quel surnom nous n'avons

¹) Allerede i Kancelliets Skrivelse af 26. Novbr. 1839 til Politidirektøren i København om at lade foranstaltet afholdt Forhør over Mønster, Ryding o. fl. tales der om, at de var gaaet over til »Gjendøberne« (1. Dept., Brevbog 1839 Nr. 3209).

jamais reconnu et dont la chancellerie n'a eu d'autre raison qu'une relation raillante sur cette secte dans une gazette publique (gazette d'église du nord)¹ et à cause de cela, malgré toute protestation contre le surnom de « Anabaptistes » contre lesquels le rescrit de 1745² avec plusieurs autres est émané, toute la secte fut interrogée devant le tribunal et plus tard moi et mon frère l'étudiant Adolph Münster et le gauffreur de toile de coton Ryding³ actionnés criminellement et moi emprisonné le 2 Decembre 1840; depuis mon frère devint aussi emprisonné le 19 Mai cette année; mais nous deux ont été traité avec toute la bienvolonté, estime et modération que nous pourrions désirer selon les circonstances, ce qui fut aussi le cas avec toute la secte. Avant ladite actionnement j'avais, dans une écriture soumise en date de 1 Fevrier cette année⁴ à la chancellerie royale danoise relevé à celle-ci que nous ne sommes point d'Anabaptistes mais de baptistes, ce que j'ai aussi assez clairement prouvé, et que nous n'avons aucune lois ni rescrit contre nous, mais le collège sublime ne se trouva point compétent d'y faire réflexion mais continuait à nous surnommer « Anabaptistes » et nous actionna en cette qualité. (La distinction d'avec « Baptistes et d'avec Anabaptistes » est surtout que les Anabaptistes faisaient de nouveau la même cérémonie avec les accrus qui adoptèrent leur religion, qui avait eu lieu et faite avec eux pendant leur enfance, savoir : le jeter d'eau bénite ou le verser d'eau qui porte le nom de baptême et ainsi à cause de cette répétition furent nommés « Anabaptistes ». Les baptistes au contraire usent tout autrement en faisant *le plongement d'eau* qui n'est donc pas de répétition mais le baptême qu'employait Jesu Christ et ses Apôtres et qui en fut aussi ordonné et de la dite raison sont nommés « Baptistes ». En outre les baptistes diffèrent des Anabaptistes en cela que les Baptistes inéxclusivement fondent leur foi et

¹) Formentlig J. C. Lindbergs Artikel »Gjendøbere i Kjøbenhavn« i Nordisk Kirke-Tidende 1839 S. 794—800. I »Daabs-Menigheden i Danmark, Udgave efter Acterne«, Kbh. 1841, udg. af F. M. Lange, findes S. 36—45 Købners Gensvar paa Lindbergs Artikel.

²) Reskript af 5. Marts 1745 om, hvorledes skal forholdes med dem, som til Separatismum, Anabaptismum og andre Vildfarelser ere henvældne.

³) Katuntrykker Peter Emil Ryding, jvfr. S. Hansen og P. Olsen, De danske Baptisters Historie, 1896, S. 18 f., 28, 29 og oftere.

⁴) Den nævnte Henvendelse er forgæves eftersøgt i Kancelliets Arkiv.

vie sur la Sainte Ecriture; mais au contraire les Anabaptistes aussi croient à des traditions et à des révélations (apocalypses) indirectes et enfin en cela : que les Baptistes reconnaissent d'assortir sous les lois bourgeoises et les autorités communes auxquelles ils obéiront en tout qui puisse harmonier avec la loi divine et la bonne conscience, au contraire les Anabaptistes ne reconnaissent aucune loi ni autorité que les leurs). La secte des baptistes en Langeland est instituée le 11 Septembre 1840 et le supérieur en est Rasmus Jørgensen, propriétaire de « Pelykkegaarden »¹. Cette Secte a aussi été surnommée « Ana-baptistes », sans y consentir et les membres en ont été interrogés et action faite contre le supérieur, dont la sentence a été prononcée et l'a condamné 4 fois 5 jours à pain et à l'eau parcequ'il a quitté l'église luthérienne commune; mais cette sentence prononcée du tribunal inférieur est à présent appelée et incamminée devant le tribunal supérieur.

La secte de baptistes en Aalborg est instituée le 1 Octobre 1840 et a pour supérieur le capitaine d'armes et honoré avec l'ordre de Dannebrogue Føltved². La secte a été plusieurs fois à l'interrogatoire mais aucune action n'a encore été faite contre le supérieur; au contraire il est sans façon renvoyé parcequ'il avait quitté l'église commune et cela malgré qu'il possédât en tous points la faveur et les meilleures recommandations de ses supérieurs. Le nombre de la secte en Copenhague est 45, en Langeland 10 et en Aalborg 8, en tout en Danemarck 63 personnes.

Des membres de la secte qui ont été poursuivis il n'y a que l'étudiant A. Mönster qui depuis quatre mois est hors d'état de nourrir sa femme malade et ses enfans; Rasmus Jørgensen; Anders Madsen, forgeron; et Andreas³, sous-rentier (le dernier n'étant pas encore de la secte en Langeland). Les dites personnes ont chacune un enfant qu'ils ne peuvent tenir sur les fonts de baptême ou jeter d'eau bénite dans l'église commune mais ont offert de ne point s'opiniâtrer au baptême des enfant[s] s'il était fait disposer par l'autorité juste et les parents pouvait être exempts d'y assister; mais au lieu de cela l'autorité a fait saisir les meubles et tout le bien du pauvre sous-rentier vendre

¹) Jvfr. S. Hansen og P. Olsen, anf. Skrift S. 41 ff.

²) Kommander-Sergent ved 3. jydsk Infanteriregiment Ole Nielsen Føltved (S. Hansen og P. Olsen S. 52 ff.). Han var blevet Dannebrogsmænd 31. Januar 1836.

³) Vistnok Væveren Anders Jørgensen (S. Hansen og P. Olsen S. 45 f.).

à l'encan de sorte qu'ils n'ont ni de lit de plume ni de chaise de plus pour eux et pour leurs enfants y coucher et asséoir. Les 2 autres deviennent privés chaque semaine de la valeur de 20 Rbd. par semaine qu'avec le mois prochain sera doublé jusqu'à 40 Rbd. de manière que ces deux familles qui au reste furent des familles fortunées seront bientôt ruinées tout entièrement.

Föltved en Aalborg, qui aussi a un enfant qu'il ne peut pas faire baptiser n'a point eu de poursuites mais aucontraire il est fait incapable de nourrir lui et sa famille nombreuse étant congédié du service tout à coup, et enfin le soussigné qui depuis 9 mois est hors de mon activité industrielle avec mes propres mains pouvant bien nourrir ma famille mais aussi assister direct - et indirectement aux infortunés et de la secte et hors de la secte; mais aussi à cause de l'emprisonnement de longue durée j'ai eu les yeux affaiblis, de la sorte que je crains que, quand un jour je serai libre, ils pourront à peine me permettre de pratiquer mon métier, pourtant j'espère que Dieu le Seigneur aura soin de moi.

Ici en ville se trouvent deux personnes qui ont des enfants qu'ils ne peuvent faire baptiser dans l'église commune, savoir l'étudiant A. Mönster et le gauffreur Ryding; mais encore il n'y point de poursuites contre eux.

Le principal en quoi nous différons avec l'église danoise commune est :

1. Nous ne reconnaissons point la légimité du baptême mais croyons que personne doit être baptisée avant qu'il (qu'elle) n'ait la foi correspondante et sache ce que c'est et ce que signifie que le baptême.

2. Nous ne reconnaissons aucun jeter d'eau bénite, le baptême véritable mais au contraire le plongement dans l'eau au nom du père, du fils et de l'esprit saint.

3. Nous croyons que la sainte cène (la communion) doit avoir lieu d'après l'institution du Seigneur en partageant et distribuant du pain et du remerciement, au reste nous employons les mots d'institution comme les luthériens avec exclusion du mot « vrai » par la distribution puisque ce mot n'est point du texte.

4. Nous n'usons point de cérémonies ni de service divin extérieur mais nous n'adorons Dieu qu' en esprit et en vérité.

5. Les superieurs de la secte n'ont pas le pouvoir de pardonner les péchés ni les retenir aux hommes car selon notre opinion ce n'est qu'à Dieu dans le ciel, pourtant la discipline ecclési-

stique est exécutée par excludre ceux qui ne se comportent pas en bons chrétiens.

Au reste pour les mariages, les funèbres etc. l'autorité de l'état est reconnue et nous suivons ce qui est prescrit.

C'est donc de mon mieux que je donne les details demandés et me permets encore d'ajouter que je ne demande aucunement quelque dedommagement de ce que nous avons souffert à cause de notre foi et conviction, mais pourtant nous ne refusons point orgueilleusement ce qui nous sera donné en bonne volonté dans notre misère et pour cela j'ose surtout demander votre affection à la famille du pauvre sous-rentier (non pas de la secte) en Langeland. Si notre Dieu fidèle emût le coeur de notre Roi le plus gracieux pour qu'il donnât la liberté aux sectes, des bourgeois paisibles, de demeurer et vivre dans notre patrie chérie et ainsi aussi à mon frère et à moi notre liberté personnelle, j'aurai assez gagné et les générations futures béniront la mémoire de notre roi chéri quand lui et nous serons devant le thrône du seigneur céleste.

très humble

Peter Chr. Mönster

Superieur de la secte de baptistes en Copenhague.

Copenhague le 28 Août 1841.

Le manuscriptum de la copie presente, française j'ai traduit aussi correctement que possible.

J. C. Rönsholdt

Maître de langue.

5.

1841 30. Novbr. Elizabeth Fry og Joseph John Gurney til Christian VIII.

Upton, près de Londres 11me (Nov.^r) 30me 1840¹.

Chers et très honorés amis

Roi et Reine de Danemarck.

Nous ne saurions nous rappeler sans bien de plaisir la semaine si interessante que nous passâmes à Copenhagen il y a trois mois, nos heureuses visites à Sorgenfri, et l'accueil plein de bonté que vous nos fites. Nous en conservons le sentiment d'une vive reconnaissance; et nous prions le Tout Puissant de répandre sur vous toutes ses bénédictions, non seulement par rapport aux prosperités mondaines, mais aussi pour le salut eternel de vos âmes.

¹) Aabenbart Fejlskrift for: 1841.

L'Ecriture sainte donne à notre Seigneur Jésus Christ le titre énergique du « Prince des rois de la terre » (Rev. I. 5.); et quand ceux que la Providence a mis dans un rang si élevé, tâchent humblement de servir le Seigneur, et de regner sur leur peuple dans la crainte de Dieu, ils peuvent, avec raison, nourrir la douce espérance, que cette couronne corruptible sera changé en une couronne de gloire qui ne se flétrira jamais. Nous désirons, du fond du coeur, que vous puissiez atteindre, par la miséricorde de Dieu en Jesus Christ, à cette couronne éternelle des saints.

Nous prérons la liberté, dans cette adresse particulière de vous soumettre quelques observations sur les sujets qui nous intéressaient si fortement à l'époque des audiences que nous obtinmes a Sorgenfri.

En premier lieu le sujet de la tolérance en matière de religion a fait une forte impression sur nous, et ne cesse d'occuper nos pensées. Nous en sentons la haute importance, et en arrivant en Prusse après notre séjour en Danemarck nous vîmes avec beaucoup de satisfaction que le monarque éclairé et bienveillant de ce pays avait fait cesser la persecution qui y regnait jusqu'alors contre les Luthériens¹. Maintenant l'exercice public du culte de Dieu leur est permis, et le même privilege est accordé aux Baptistes, et aux autres communions Chretiennes. À Berlin les Baptistes se servent d'un appartement public pour leur culte et jouissent de la faveur et de la protection du gouvernement. Ils appartiennent à la même secte que les frères Münster à Copenhagen.

Il ne paraît pas que le moindre inconvenient ait résulté de la tolerance accordée avec tant de bienveillance. Au contraire, il existe une aisance, une tranquillité que le système opposé n'aurait jamais pu produire. Quand un fleuve se trouve suspendu dans son cours, il bouillonne, il écume — ouvrez lui un passage, et bientôt il coule paisiblement dans son lit.

Nous aimons à croire que le Roi de Danemarck, dont les sentiments justes et bénins nous sont si bien connus, voudra bien agréer nos vœux ardents pour qu'il puisse adopter le même systeme, et faire délivrer les pauvres Baptistes de leur emprisonnement sans y attacher de condition qui blesse la

¹) Friedrich Wilhelm IV 1840—61, der ophævede de under hans Forgænger Friedrich Wilhelm III 1797—1840 indførte Tvangsforanstaltninger særlig mod de konservative lutherske Præster, der ikke vilde bøje sig for den 1817 sluttede »Union« mellem Lutheranere og Calvinister.

conscience. Une telle marque de bienveillance de la part de notre ami très honoré ne manquerait pas d'attirer sur lui une multitude de benedictions.

Cependant la guérison radicale de ces maux ne se trouvera que dans la modification des lois qui décrètent des peines sévères contre ceux qui quittent la religion établie. Nous désirons que le regne du Roi Christian se distingue par une amélioration dans les lois de Danemarck qui permettroit aux générations suivantes ainsi qu'à la presente, pleine liberté de conscience en matière de religion, surtout dans l'exercice public du culte de Dieu¹.

On assure qu' à Hambourg où la tolerance n'est pas encore accordée, le Gouvernement observe attentivement tous les mouvements du Roi de Danemarck, afin de diriger sa course sur la sienne. Nous sommes fondés à croire qu'un procédé si noble et généreux de la part du Roi, servirait d'exemple non seulement aux villes Hanséatiques, mais à autres états de l'Europe. Nous espérons donc que pour les intérêts de plusieurs autres pays autant que pour ceux du sien, le Roi voudra bien donner l'appui de son exemple et de son influence à cette bonne cause.

Nous fîmes un bien agréable séjour en Silésie dans la voisinage de la cour. Le Roi et La Reine de Prusse eussent la bonté de nous admettre à des entrevues réitérées. Le Prince et la Princesse Wilhelm aussi nous firent un accueil plein d'hospitalité; ils écoutèrent avec un vif intérêt les details de nos visites à Sorgenfri et à Copenhagen, et temoignèrent pour vous beaucoup d'estime et de considération².

Nous formons de vœux sincères pour que les projets bien-vieillants que le Roi a conçus pour adoucir le sort des Nègres dans ses colonies soient couronnés de tout le succès qu'ils méritent; et qu'à une époque peu distante il en résulte une émancipation complète — seul remède suffisant, comme nous croyons, des pertes et des maux innombrables qu'entraîne l'esclavage. Voudra bien le Roi nous permettre de lui rappeler la demande que lui ont respectueusement adressée les Methodistes de la secte de Wesley³, et dont l'objet est d'obtenir

¹) Om Religionsfrihedens Skæbne i Danmark jvfr. ovenfor S. 147 ff.

²) Om Besøgene hos Kong Friedrich Wilhelm IV og hans Dronning Elizabeth samt hos Kongens Farbroder Prins Wilhelm († 1851) og Prinsesse Marie Ann se J. Gurney S. 295 ff. E. Fry S. 287 ff. E. Gurney S. 168 ff.

³) Jvfr. S. 153.

l'établissement d'une mission à Santa Cruz? La prudence que manifestent les ministres de cette secte, en ne se mêlant jamais de factions politiques, dans leur missions, et le talent qu'il possèdent pour cultiver l'esprit rude et informe des Nègres — tout nous engage à nourrir l'espérance que le Roi puisse céder à leurs sollicitations. Qu'il nous serait doux de leur communiquer un résultat si favorable!

Nous ne saurions nous rappeler sans beaucoup d'intérêt, les visites que nous fîmes aux prisons de Copenhagen; et nous savons apprécier les soins que leur donne un Gouvernement vraiment paternel. Nous nous estimerions heureux de pouvoir aider les recherches du Professeur David¹, s'il désirerait profiter des renseignements que nous pourrions lui donner. Cependant il nous rejouirra d'apprendre que le Roi ait accordé son autorisation officielle à la nouvelle société pour la Discipline des Prisons; et que les dames aient commencé l'oeuvre Chrétienne de visiter les détenues dans la prison de Police, et dans la Maison de Correction.

Il nous serait bien doux de recevoir des nouvelles satisfaisantes de votre santé et de votre bien être; particulièrement, du parfait rétablissement du Roi. Que Dieu notre Père et le Seigneur Jesus Christ vous donne la grâce et la paix!

Nous sommes, tres respectueusement, vos amis sincères

Elizabeth Fry et Joseph John Gurney².

6.

1841 9. Decbr. Elizabeth Fry til Christian VIII.

Upton 12th Month 9th 1841.

I venture to add a few lines to our mutual letter to our most kind and valued Friend the King of Denmark, on the subject of the Society that was formed of Ladies and gentlemen

¹) Professor, siden Konferensraad, Christian Georg Nathan David (1793—1874) var Medlem af Kommissionen til Undersøgelse af Fængselsforholdene, som han ogsaa studerede paa en Rejse til Udlandet. 1845 blev han Medlem af Direktionen for Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset. Et kort egenhændigt Brev af 5. Septbr. 1841, men af ubetydeligt Indhold, fra Mrs. Fry til C. David findes i Det kgl. Bibliotek, Nyere Brevsamling, U.

²) Hele Brevet er skrevet med J. J. Gurneys Haand.

to attend to the subject of Prisons. I hope the King will not think I am making too free, in expressing my earnest desire, that this Society may be authorised by Himself, as being absolute ruler of the Country. I think it will be needful that no member of this Society should be allowed to visit the Prisoners, except they be appointed by the Prison Discipline Society, and agreed to by the administrators of the Prisons. I venture also to express my hope that as Julius Schestedt¹ is so willing to devote his life, and time, to the Prisoners that he might become an administrator as it would add to his influence.

Our Newspapers report that there has been some conclusion come to respecting the Baptists; and by the account given it appears to be a satisfactory and manful one; which I feel cause for thankfulness to Almighty God, as I doubt not that true religious toleration, brings blessing, and prosperity, to a Country.

I venture to subscribe myself with great respect, thy obliged and attached friend

Elizabeth Fry.

7.

1842 25. Juli. Elizabeth Fry til Christian VIII.

Cromer Norfolk 7th Mo. 25th 1842.

I hope that my valued and much esteemed friend the King of Denmark will allow me to express my sincere pleasure and satisfaction in the message that he was so condescending to send me through my friend Catherine Browne². I rejoice in the very important conclusion that the King has come to, to admit female officers to take care of the female Prisoners³, as I doubt not that it will prevent much serious evil and greatly promote the good of those under their superintendence.

At the same time much care will be needful in the selection of these officers as they ought to be women of real piety, some education and of the middle rather than of the lowest class in Society; as they ought to be superior to those they have the charge of, in conduct, principle, and generally speaking in station of life; they therefore require salaries rather above

¹) Jvfr. S. 131.

²) Jvfr. S. 130.

³) Den kgl. Resolution af 25. Juni 1842, jvfr. S. 139 ff.

servants in common situations; it is also very desirable that these officers reside in the Prison and never leave their charge night or day, unless they have permission granted them to do so at certain fixed times.

I will venture to send for the Kings acceptance some regulations that have proved useful in our Prisons as some hints may possibly be taken from them.

I am also rejoiced to hear that free admission has been granted by the King for the ladies and gentlemens association to visit the poor Prisoners. I do not doubt that their labours of Christian love will greatly promote the reformation of criminals during the time of their imprisonment; and by extending a protecting care over them after their liberation they would discourage them returning to their evil practices.

I venture also to express my hope that if a new Chaplain be appointed¹ that he may be a man of true religious experience and conduct, and one of a gentle temper, likely to lead these poor wanderers to forsake their evil course of life and to look to their Saviour for pardon and salvation.

I observe [with] much pleasure the Kings observation "that things go slowly in Denmark but they are done at last". This perfectly confirms my own hopes and expectations as it regards that interesting country; and I therefore trust that the day is not very far distant when not only the Prisons will be so much improved as to be an example to other countries, but religious toleration will also be established and all the Kings subjects partake of true liberty of conscience.

It is my earnest desire and prayer that Denmark may thus uphold the standard of truth, righteousness and humanity; that God may abundantly cause his blessing to rest upon the people of that land from the beloved Monarch on the throne with his valuable Queen to the poorest of his subjects.

With my grateful and affectionate regards to the Queen

I remain
the Kings
very grateful & sincere friend

Elizabeth Fry.

¹) Den 12. Novbr. 1842 blev Carl Christian Boisen (1804—66), siden Stiftsprovst i Ribe, ansat som Præst ved Tugt- og Forbedringshuset paa Christianshavn, 10. Novbr. 1844 fik han til Efterfølger Lic. theol. Peter Engel Lind (1814—1903), siden Biskop i Aalborg. Begge — men især den sidstnævnte — har i høj Grad gjort sig fortjente af Fængselsvæsenet.

8.

1842 26. Juli. Joseph John Gurney til Christian VIII.

Cromer, Norfolk, Le mois 7me 26. 1842.

Je m'empresse de joindre l'expression de ma joie, à celle de ma chere soeur Elizabeth Fry, en recevant les bonnes nouvelles, que notre ami tres honoré, le Roi de Danemarck a fait établir la société pour l'amelioration des Prisons, et qu'il les a fait ouvrir aux visites des Dames.

Nous sommes réjouis par cette assurance du Roi, gracieusement envoyée pour notre encouragement, que quoi'que on marche lentement en Danemarck, on y marche surement au but.

Je me flatte que le Roi me permettra d'appliquer ces beaux mots non seulement aux affaires des prisons, mais aussi au grand sujet de l'émancipation des esclaves dans les colonies Danoises. Ah que nous serions rejouis d'entendre encore des bonnes nouvelles a l'égard des pauvres noirs si affligés, si ignorants — que les écoles royales en Santa Cruz vont bien — qu'on a donné un jour entier pendant la semaine aux esclaves pour la cultivation de leurs petites terres¹ — enfin qu'on va les faire absolument libres.

Vraiment je ne m'oublierai jamais de cette expression remarquable de notre cher Roi, « *Ça sera* »;² et j'espere que notre ami très honoré me permettra de les rappeler à sa memoire.

Je me souviens qu'il l'a prononcée a l'égard du Sabbat etc. en Santa Cruz. Que le bon Dieu lui inspire la volonté de faire sortir la même declaration, pour l'affranchissement entier de tous ses sujets qui sont encore en esclavage!

Je prie d'être permies d'offrir a la Reine mes salutations respectueuses et reconnoissantes, et je sui l'ami fidele du Roi de Danemarck,

J. J. Gurney.

Au Roi de Danemarck.

¹) Ved kgl. Reskript af 18. Februar 1843 blev Lørdagen fastsat som Fridag for Negrene. Om de forudgaaende Forhandlinger se H. Lawaetz, anf. Skrift S. 154 ff.

²) Jvfr. S. 149.

9.

1842 8. Aug. Christian VIII til Elizabeth Fry.

Ma respectable Amie apprendra avec plaisir que j'ai résolu les questions qui faisaient l'objet de vos remarques et de vos vœux lorsque en 1841 vous visitiez les prisons de Copenhagen. Je me suis fait faire un rapport détaillé, et les améliorations désirables, quand à la classification des détenus, seront effectués des que les prisons de la police auront été augmentées. Les femmes réunis toutes dans le local du Questhuus (Hopital de la Marine) seront soigné par des personnes de leur sexe — un prêtre affecté à cela sera uniquement chargé du soin spirituel des prisonniers, et on ne se lassera pas de leur fournir des livres religieux et utiles pour leur instruction.

Enfin les membres de la société qui s'est formé sous vos auspices pour visiter les prisons seront admises avec les restrictions nécessaires, et on admettra d'abord les dames auprès des femmes détenues.

Ces améliorations pourront être d'autant plus efficaces lorsque nous serons à même de bâtir des nouveaux prisons, ce qui ne tardera pas à être effectué.

Ce sera avec la satisfaction que donne une bonne action que vous apprendrez les effets salutaires de vos travaux chrétiens et philanthropiques, qui aussi chez nous viennent d'accélérer les améliorations désirables dans notre système pénitentiaire.

Je trouve un véritable plaisir en vous envoyant, Madame, ma résolution publiée à cette année et que j'ai chargé ma¹ très chère¹ Epouse la Reine de faire traduire pour vous la communiquer.

Veuillez faire mes complimens à Mons. votre frère et à vos Nièces, et me croire toujours, avec la plus haute considération, Madame, Votre

sincère Ami

[ingen Underskrift]²

Wijk le 8 Août 1842

Mad. Elisabeth Fry.

¹⁻¹⁾ Over disse to Ord staar skrevet formentlig som Rettelse: bien aimée.

²⁾ Egenhændig Koncept med Christian VIII's Haand.